

Motion till riksdagen 2023/24:2687

av Åsa Westlund m.fl. (S)

Utgiftsområde 16 Utbildning och universitetsforskning

Innehållsförteckning

Förslag till riksdagsbeslut.....	4
1 En jämlik kunskapsskola utan vinstjakt	10
1.1 Ta tillbaka kontrollen över skolan – skolans pengar ska gå till skolan	10
1.1.1 En skolpeng som bidrar till ökad kunskap och likvärdighet – inte läckage av skattemedel.....	12
1.1.2 Bättre ekonomiska planeringsförutsättningar för skolor.....	12
1.1.3 Kommuner måste ha möjlighet att säga nej till friskoleetableringar	12
1.1.4 Offentlighetsprincipen ska införas även för fristående skolor	13
1.1.5 Öka kontrollen över skolans resurser – krav på ekonomisk enhetsredovisning och förbud mot skolpengsflykt från kommunerna.....	13
1.1.6 Ett rättvist skolval	13
1.1.7 Vinstförbud istället för vinstjakt	14
1.1.8 Förbud mot religiösa friskolor	14
1.2 En jämlik kunskapsskola i hela landet – ökat statligt ansvarstagande för skolans likvärdighet.....	14
1.2.1 Fler lärare och stärkt kvalitet i undervisningen.....	16
1.2.2 Fortsatta satsningar på ökad trygghet och studiero	16
1.2.3 Ett rättvist betygssystem som stimulerar fler att lära sig mer istället för att leda till utslagning.....	18
1.2.4 Jämlik tillgång till läromedel och skolbibliotek.....	20
1.2.5 Rätt stöd i rätt tid till den som behöver det	21
1.3 En gymnasieskola som tar alla vidare till jobb eller studier	22
1.3.1 Förläng skolplikten och inför obligatoriskt gymnasium	22

1.3.2	Ökad kontroll över gymnasieskolans dimensionering	23
1.3.3	Fler ska klara en gymnasieexamen och yrkespaketen ska utvecklas	24
1.3.4	Yrkes- och hantverksutbildningar för att klara kompetensförsörjningen	24
1.3.5	Satsa på branschskolor för kompetensförsörjning av samhällsnyttiga yrken.....	25
1.3.6	Stoppa vinstjakten och säkerställ kvaliteten på yrkesutbildningar	25
1.4	Förskolan ska ge alla barn en bra start.....	26
1.4.1	Tillsätt en förskolekommission för en jämlik förskola utan vinstjakt	26
1.4.2	Inför språkkrav för personal i förskolan	27
1.4.3	Allmän förskola från 2 år	27
2	Vuxenutbildning för jobb, tillväxt och omställning	27
2.1.1	Utbildning för omställning.....	28
2.1.2	Öka kvalitén på och kontrollen över vuxenutbildningen	29
2.1.3	Fler utbildningsplatser och höjd kvalitet inom regionalt yrkesvux.....	30
2.1.4	Stärk utbildningen i svenska för invandrare och inför ett kommunalt språkansvar.....	31
2.2	Bygg ut och utveckla yrkeshögskolan för framtiden	32
2.3	Lärcentrum för utbildning och kompetens i hela landet.....	33
3	Högre utbildning och forskning för utveckling i hela landet	33
3.1	Bättre resurstilldelning för stärkt kvalitet på utbildningarna	34
3.2	Fortsätt att utveckla studenthälsan.....	35
3.3	AI och dess påverkan på utbildningsväsendet	36
3.4	Fler utbildningsplatser för att möta efterfrågan kopplad till omställningsstudiestödet.....	36
3.5	Fler ska ha möjlighet att studera inom högre utbildning	36
3.6	Värna forskningens frihet	37
3.7	Stärk forskningens finansiering	39
3.8	Behov av särskilda forskningssatsningar.....	39
3.8.1	Rymdsatsning för säkerhet och klimat.....	39
3.8.2	Polarforskning för klimat och säkerhet.....	39
3.8.3	Satsning på cybersäkerhet.....	40
3.8.4	Moderniserad insamling av text, ljud och bild.....	40
4	Anslagsförändringar	40
1:5	Utveckling av skolväsendet och annan pedagogisk verksamhet	40
1:14	Särskilda insatser inom skolområdet	41
1:15	Statligt stöd för stärkt likvärdighet och kunskapsutveckling.....	41
11:7	Maxtaxa i förskola, fritidshem och annan pedagogisk verksamhet samt kvalitetshöjande åtgärder inom förskola.....	42

Anslag 1:17 Statligt stöd till vuxenutbildningen.....	42
1:19 Statligt stöd till yrkeshögskoleutbildning	43
2:64 Särskilda utgifter inom universitet och högskolor	43
2:67 Särskilda bidrag inom högskoleområdet.....	43
Tabell 1 Anslagsförslag 2024 för utgiftsområde 16 Utbildning och universitetsforskning.....	43

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att vinstuttag i skolan ska förbjudas och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen utan dröjsmål utifrån befintliga beredningsunderlag ska lägga fram förslag för att skolpengen ska sluta överkompensera friskolor och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att införa ett gemensamt offentligt administrerat skolvalssystem, där alla väljer skola inom samma tidsperiod, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att avskaffa kötid som urvalskriterium till friskolorna och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att kommuner ska ha veto vid ansökningar om friskoleetableringar, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att offentlighetsprincipen även ska omfatta friskolor och tillkännager detta för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att införa ett förbud mot religiösa friskolor och tillkännager detta för regeringen.
8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen ska utreda ett stopp för skolpengsflykt från kommunerna så att de resurser kommuner avsatt till skolan inte flyttas över till andra kommuner eller länder och tillkännager detta för regeringen.
9. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att Utredningen om vinst i skolan (U 2022:08) återigen måste få ett tydligt uppdrag att utreda hur ett vinstförbud i skolan ska genomföras, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
10. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att en förskolekommission ska tillsättas och tillkännager detta för regeringen.
11. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att ett vinstförbud ska utredas och därefter införas även på förskolans område och tillkännager detta för regeringen.
12. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att språkrav för pedagogisk personal i förskolan ska införas och tillkännager detta för regeringen.
13. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att huvudmän ska verka för att uppnå en allsidig social sammansättning av elever på sina skolenheter, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
14. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att likvärdighetsbidraget ska fortsätta byggas ut och tillkännager detta för regeringen.
15. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att det behövs ett ökat statligt ansvar också för en mer likvärdig gymnasieskola och att medel för ökad likvärdighet på sikt också bör omfatta gymnasieskolan och tillkännager detta för regeringen.

16. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att Skolverket ska få ett tydligt uppdrag att fortsätta utveckla kvalitetsdialogerna med fler regionala kontor runt om i landet, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
17. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att fortsätta insatser för att motverka lärarbristen och tillkännager detta för regeringen.
18. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att förstärka Teach for Swedens arbete för fler lärare och tillkännager detta för regeringen.
19. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att fler yrkeskategorier bör anställas i skolan, såsom lärarassistenter, klassmentorer, kuratorer och socialpedagoger och tillkännager detta för regeringen.
20. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att införa ett system med läraraspiranter för att underlätta för obehöriga lärare som redan arbetar i skolan att utbilda sig till behörighet och jobba parallellt, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
21. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att säkerställa och värna elevernas inflytande i svensk skola och tillkännager detta för regeringen.
22. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om behovet av att göra mer för att skolorna med allra tuffast förutsättningar får fler lärare och mindre klasser, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
23. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om behovet av samordnade insatser mellan skola, socialtjänst och polis för att stoppa nyrekryteringen till gängen och bryta negativ social utveckling och tillkännager detta för regeringen.
24. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att fritidshemmen behöver prioriteras både när det gäller resurser och utbildad personal och tillkännager detta för regeringen.
25. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utveckla samverkan mellan fritidshem och föreningsliv så att fler barn kan få ägna sig åt fritidsaktiviteter på eftermiddagarna, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
26. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att rätten till fritidshem successivt behöver utvidgas till att omfatta alla elever och tillkännager detta för regeringen.
27. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att fortsätta ta steg för central rättning av nationella prov för att öka likvärdigheten och rättssäkerheten i betygsättningen men också minska lärarnas administrativa börda och tillkännager detta för regeringen.
28. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om behovet av att genomföra fler läsfrämjande insatser och tillkännager detta för regeringen.
29. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att genomföra förslag för att säkerställa en god och likvärdig tillgång till läromedel av hög kvalitet på alla skolor och tillkännager detta för regeringen.
30. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att stärka modersmålsundervisningen och den nationella minoritetsspråksundervisningen och tillkännager detta för regeringen.
31. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att förverkliga Läromedelsutredningens förslag och tillkännager detta för regeringen.

32. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att alla skolelever ska ha tillgång till ändamålsenliga och bemannade skolbibliotek, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
33. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att fler speciallärare och specialpedagoger behöver utbildas och anställas och tillkännager detta för regeringen.
34. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utveckla det förebyggande arbetet för att förhindra lång och problematisk skolfrånvaro och att samtidigt utveckla stödet från kommuner och regioner till både skolor och föräldrar för att elever ska komma tillbaka till skolan, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
35. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utreda orsakerna till den ökande psykiska ohälsan bland unga samt åtgärder för att motverka psykisk ohälsa inom skolan och tillkännager detta för regeringen.
36. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att höja pojkars skolresultat och tillkännager detta för regeringen.
37. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att på sikt införa allmän förskola från två års ålder och tillkännager detta för regeringen.
38. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att barnomsorg på kvällar, nätter och helger ska finnas för dem som behöver, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
39. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att överväga behovet av att genomföra ett förskolelyft under mandatperioden motsvarande Äldreomsorgslyftet för att skapa trygga anställningar och höja kompetensen i förskolan och tillkännager detta för regeringen.
40. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att tillsätta en utredning om hur skolplikten kan förlängas och gymnasieskolan bli obligatorisk och tillkännager detta för regeringen.
41. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att estetiska ämnen ska erbjudas alla gymnasieelever och tillkännager detta för regeringen.
42. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att Center mot våldsbejakande extremism bör få i uppdrag att utgöra stödfunktion till kommuner, myndigheter och andra aktörer för att stärka lokal operativ samverkan vid skolattacker och tillkännager detta för regeringen.
43. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att sekretessen behöver ses över i syfte att underlätta samordningen av insatser där socialtjänst, skola och polis behöver samarbeta, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
44. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utreda hur utslagningen från skolan och den psykiska ohälsan kan minska, samtidigt som betygen blir mer rättvisande genom förändringar i betygssystemet och tillkännager detta för regeringen.
45. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen ska säkerställa att kunskapsbidraget, tidigare kallat likvärdighetsbidraget, ska fortsätta att ha en fördelningsprofil som syftar till att öka skolans likvärdighet, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.

46. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att säkerställa att alla elever får rätt stöd i rätt tid genom att rikta mer resurser mot tidiga insatser och tillkännager detta för regeringen.
47. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att statens styrning och dimensioneringen av gymnasieskolans olika program behöver öka och tillkännager detta för regeringen.
48. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att yrkespaketen ska fortsätta utvecklas som studieväg som leder till jobb och tillkännager detta för regeringen.
49. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att återinföra en satsning på branschskolor i syfte att stärka kompetensförsörjningen av samhällsnyttiga yrken och tillkännager detta för regeringen.
50. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att tillsätta en utredning om hur vinstjakten kan stoppas och kvaliteten säkerställas inom yrkes- och lärlingsutbildningar och tillkännager detta för regeringen.
51. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att reglerna kring branschskolorna bör förtydligas och förenklas och tillkännager detta för regeringen.
52. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att stärka skolans arbete med att motverka hedersrelaterat förtryck och att barn gifts bort, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
53. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att det ska tas fram nationell närvarostatistik där omfattningen av problematisk frånvaro kan belysas samt följas över tid och tillkännager detta för regeringen.
54. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om ett ökat utbildningsutbud för omställning och kompetensutveckling och tillkännager detta för regeringen.
55. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om fler utbildningsplatser och höjd kvalitet i regionalt yrkesvux och tillkännager detta för regeringen.
56. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att tillsätta en utredning om hur statens och huvudmännens kontroll över vuxenutbildningen kan öka och tillkännager detta för regeringen.
57. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utreda långsiktigheten i finansieringen av yrkesutbildningen inom komvux och tillkännager detta för regeringen.
58. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utreda hur stödet och kvaliteten inom komvux bättre kan anpassas till målgruppen för att förbättra genomströmning och etablering på arbetsmarknaden och tillkännager detta för regeringen.
59. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utreda hur stora och snabbt uppkomna utbildningsbehov regionalt och lokalt ska kunna mötas och tillkännager detta för regeringen.
60. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utveckla den gymnasiala yrkesutbildningen för vuxna och tillkännager detta för regeringen.
61. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utveckla kombinationsutbildningar och tillkännager detta för regeringen.
62. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att stärka utbildningen i svenska för invandrare och tillkännager detta för regeringen.

63. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att bygga ut yrkeshögskolan med fler utbildningsplatser och tillkännager detta för regeringen.
64. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att se över behovet av ett mer stadigvarande utbildningsutbud inom yrkeshögskolan för att tillgodose arbetsmarknadens långsiktiga behov och tillkännager detta för regeringen.
65. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utveckla yrkeshögskolan, bl.a. genom att se över möjligheten till ett gemensamt antagningssystem och ett förstärkt system för studiedokumentation, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
66. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att bygga ut lärcentrum i fler delar av landet och tillkännager detta för regeringen.
67. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att införa ett kommunalt språkansvar i syfte att fler ska delta i sfi, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
68. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om behovet av att ha fortsatt god tillgång på platser i den högre utbildningen i hela landet och tillkännager detta för regeringen.
69. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en översyn av högskolans resurstilldelningssystem för att säkra utbildning av hög kvalitet och en dimensionering som är anpassad till arbetsmarknadens behov och tillkännager detta för regeringen.
70. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att öka tillgången på VFU-platser genom att såväl offentliga som privata verksamheter ska åläggas att ta emot VFU-studenter, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
71. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att utveckla studenthälsan och tillkännager detta för regeringen.
72. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en försöksverksamhet med ändrade terminstider och tillkännager detta för regeringen.
73. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att se över högskolors och universitets uppdrag och resurser för att utveckla och anordna kurser och utbildningar för att möta efterfrågan från yrkesverksamma som omställningsstudiestödet frigör, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
74. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om behovet av kurser motsvarande en eller två terminers heltidsstudier på avancerad nivå för att skapa nya vägar in i bristyrken eller tillföra spetskompetens och tillkännager detta för regeringen.
75. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att skapa anpassade utbildningsvägar för personer som har en gymnasial utbildning inom vård eller teknik och som efter några år i arbetslivet vill studera vidare på högskolan, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
76. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att se över om lärosätena ska ges öronmärkta resurser för validering, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
77. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att försöksverksamheten med ett nationellt prov som mäter grundläggande behörighet till högskolestudier bör fullföljas och tillkännager detta för regeringen.

78. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om förbättrad tillgång till decentraliserad utbildning och lärcentrum för att säkra näringslivets och välfärdens kompetensförsörjning även på mindre orter och tillkännager detta för regeringen.
79. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen ska säkerställa att myndigheterna inom utbildningsområdet följer utvecklingen med AI inom sina områden och bygger kunskap och förmåga att hantera möjligheter och risker med AI, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
80. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att värna forskningens frihet i såväl Sverige som internationellt och tillkännager detta för regeringen.
81. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om stöd till öppen vetenskap och tillkännager detta för regeringen.
82. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att forskare bör ges tryggare anställningar, och detta tillkännager riksdagen för regeringen.
83. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om nya karriärvägar mellan högskolan och det omgivande samhället och tillkännager detta för regeringen.
84. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om betydelsen av rymdforskning för säkerhet och klimat och tillkännager detta för regeringen.
85. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om behovet av en ny rymdlag och tillkännager detta för regeringen.
86. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om behovet av resurser till rymdforskning och behovet av att ett nytt satellitprogram etableras och tillkännager detta för regeringen.
87. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om betydelsen av polarforskning för klimat och säkerhet samt betydelsen av ett nytt polarforskningsfartyg och tillkännager detta för regeringen.
88. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om behovet av forsknings- och utbildningsprogram för cybersäkerhet och tillkännager detta för regeringen.
89. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en ny modern lag om pliktmaterial för att säkra insamling och tillgång till såväl tryckt som digitalt material och tillkännager detta för regeringen.
90. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att se över förekomsten av staplingar av tidsbegränsade anställningar och tillkännager detta för regeringen.
91. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att överväga att arbetslivserfarenhet återigen ses som meriterande vid ansökan till högskolan och tillkännager detta för regeringen.
92. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att bredda rekryteringen och tillkännager detta för regeringen.
93. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att jämställdheten ska förbättras inom den högre utbildningen och forskningen och tillkännager detta för regeringen.
94. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att värna den akademiska friheten och tillkännager detta för regeringen.
95. Riksdagen anvisar anslagen för 2024 inom utgiftsområde 16 Utbildning och universitetsforskning enligt förslaget i tabell 1 i motionen.

1 En jämlik kunskapsskola utan vinstjakt

Alla barn i Sverige ska få en god utbildning och bildning; det är både en rättighet och den viktigaste investering som samhället gör i varje människa. Tyvärr är det långt ifrån verkligheten i svensk skola idag. De senaste decennierna har samhället förlorat kontrollen över skolan till marknaden med ökande ojämlikhet och segregation som följd. Samtidigt som våra barns utbildning har blivit ett medel för att tjäna pengar har skolan blivit allt sämre på att ge barn från studieovana hem de kunskaper som krävs. Varje år överkompenseras friskolor med flera miljarder för kostnader som de inte ens har, samtidigt som kommunens ekonomi dräneras. Men marknadsskolan läcker inte bara skattemedel till vinst, utan skapar också betygsinflation, fusk och skev resursfördelning. Likvärdigheten brister mellan skolor, elever och olika delar av landet. Så kan vi inte ha det.

Regeringen och Sverigedemokraterna har svikit svensk skola dubbelt. Man har ignorerat kostnadskrisen och skurit ner anslagen till skolan, vilket gjort att skolor runtom i landet tvingats till nedskärningar och uppsägningar av lärare. Skolor som redan hade svårt att få ekonomin att gå ihop på grund av friskoleetableringar eller vikande elevunderlag på landsbygden har fått det ännu värre. SD-regeringen gör svensk skola fattigare samtidigt som skolkoncernerna och deras ägare blir rikare.

Svensk skola misslyckas idag med att kompensera elever utifrån deras olika förutsättningar och behov. Friskolornas orättvisa kösystem ökar segregationen och den skeva skolpengen gör att resurser saknas där de behövs som mest. Betygssystemet skapar stress och psykisk ohälsa samtidigt som det leder till att resurser sätts in först i slutet av grundskolan, när det ofta redan är försent. Skolans fokus på tidiga insatser och grundläggande färdigheter måste öka, i synnerhet för att säkerställa tillräckliga färdigheter i svenska språket. Språket är nyckeln till all annan kunskap och helt avgörande för att bryta segregationen och ge alla barn en likvärdig skolgång.

1.1 Ta tillbaka kontrollen över skolan – skolans pengar ska gå till skolan

Svensk skola är idag världsunik med att tillåta obegränsade vinstuttag ur den offentligt finansierade skolan. Sedan Moderaterna släppte lös marknadsexperimenten och vinstjakten har en skolmarknad tagit form som kännetecknas av svag offentlig insyn och kontroll, en skolpeng som skapar incitament för vinstjakt och orättvisa kösystem som sorterar ut elever och spår på segregationen. Sedan 1990-talet har samhället steg för steg förlorat kontrollen över skolan med ökande vinstjakt, segregation och ojämlikhet som följd.

För oss socialdemokrater är det tydligt att samhället måste ta tillbaka den demokratiska kontrollen över skolan från marknaden. Svensk skola ska fortsatt ha friskolor, valmöjligheter och skolval – men fokus ska vara på kunskap och bildning, inte vinstjakt.

Den socialdemokratiskt ledda regeringen vidtog en rad åtgärder för att ta tillbaka kontrollen över skolan och för att alla skolor ska vara bra skolor. 2019 infördes en ägar- och ledningsprövning så att olämpliga aktörer inte ska få driva skola och Skolinspektionen har fått bättre möjligheter att stänga skolor med stora brister. Från 2023 gäller skärpta regler för konfessionella friskolor och förskolor.

En rad andra förslag för att ta tillbaka kontrollen över skolan och minska vinstjakten som lagts fram av den socialdemokratiskt ledda regeringen har tyvärr röstats ner av M, SD, KD, L och C. År 2018 lades ett förslag fram om att begränsa vinsterna i välfärden, men det röstades då ner av en högermajoritet efter att Sverigedemokraterna plötsligt ändrat uppfattning och blivit för vinstuttagen i skolan. Efter valet 2018 bildade Socialdemokraterna och Miljöpartiet efter långa förhandlingar regering med stöd av Centerpartiet och Liberalerna. Ett villkor från Centerpartiet och Liberalerna var då att regeringen inte fick lägga fram några förslag som begränsade marknadskrafterna i skolan. Men när januariavtalet föll kunde den socialdemokratiska regeringen 2022 lägga fram förslag om såväl ett mer rättvist skolval som en mer likvärdig skolpeng som inte överkompenserar friskolor för kostnader som bara kommuner har. Tyvärr röstades dessa förslag ned av samma partier som redan röstat ner förslaget om vinstbegränsning.

Trots att regeringspartierna och Sverigedemokraterna röstade ner förslaget i riksdagen för bara ett år sedan har man nu erkänt att friskolor är överkompenserade av skolpengen. Ändå fortsätter man att låta friskolor överkompenseras med flera miljarder varje år, trots att det finns färdigutredda förslag som går att använda för att stoppa detta. Det är ett stort svek gentemot såväl elever som skattebetalare. Det innebär att landets kommuner, trots kostnadskrisen, tvingas att fortsätta att överkompensera friskolor för kostnader som de inte har i flera år framöver.

Regeringen har tillsammans med Sverigedemokraterna också slagit fast att vinstjakten i svensk skola ska fortsätta. Utredningen om att förbjuda vinstuttag har ändrats och utredningen får inte längre föreslå ett vinstförbud. Istället för att ta itu med grundproblemet och förbjuda vinsterna helt, tror regeringen och SD att ökad administration, byråkrati och kontroller ska kunna garantera att skolor inte skär ned på kvalitén i skolan för att gå med vinst. Det är naivt. Allt i skolan kan inte detaljregleras och kontrolleras. Därför kommer det alltid att gå att tumma på kvalitén för att gå med vinst. Deras förslag kommer därför inte komma till rätta med problemen. Däremot kommer deras förslag att skapa nya problem, i takt med att allt mer resurser som kunde ha gått till undervisning istället ska gå till ökad administration och kontroll.

Antalet utlandsägda och börsnoterade grundskolor i Sverige har ökat kraftigt. En mycket stor majoritet av de elever som går i fristående skolor går i aktiebolagsdrivna skolor, en utveckling som inte alls förutsågs när systemet med en skolmarknad infördes i Sverige. I dagens säkerhetspolitiska läge innebär detta också betydande säkerhetspolitiska risker. En riskanalys från Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI) visar på flera sårbarheter för utländsk påverkan i det svenska skolsystemet. Det är enligt FOI inte osannolikt att utländska aktörer kan köpa in sig i svensk skola i syfte att påverka det demokratiska samhället. I praktiken finns det idag inget som hindrar att så sker. Marknadsskolan leder alltså inte bara till att ekonomiska intressen går före våra barns och ungas rätt till utbildning, utan också till att det i praktiken är omöjligt att avgöra eller stoppa om det finns andra intressen bakom bolagen och deras ägare. Det här är ännu en oacceptabel konsekvens av dagens skolsystem.

Vi socialdemokrater vill ha en jämlik kunskapsskola. Den vinstjakt som styr dagens skola leder helt fel. För att fler ska kunna lära sig mer i svensk skola måste den demokratiska kontrollen över skolan återtas, och varje elevs tid med en undervisande lärare måste öka. Några viktiga reformer för att nå dit presenteras i det följande.

1.1.1 En skolpeng som bidrar till ökad kunskap och likvärdighet – inte läckage av skattemedel

Likvärdigheten i skolan behöver öka mellan såväl kommuner och skolor som elever. Skolpengen måste göras om så att resursfördelningen bidrar till ökad kunskap och likvärdighet.

Nuvarande skolpengssystem överkompenserar friskolor för ansvar som bara kommuner har och missgynnar elever i kommunala skolor. Detta är ett faktum som sedan tidigare är väl utrett. SOU 2020:28 En mer likvärdig skola – minskad skol-segregation och förbättrad resurstilldelning utredde frågan och föreslog att en förändring skulle genomföras av hur skolpengen beräknades så att kommuner skulle kunna göra avdrag för de merkostnader som uppstår p.g.a. att olika huvudmän har olika ansvar. Även Riksrevisionens granskning ”Skolpengen – effektivitet och konsekvenser” bekräftade bristerna i fråga om skolpengen och konstaterade att dagens skolpengssystem varken är kostnadseffektivt eller bra för likvärdigheten i svensk skola.

Vi socialdemokrater föreslår att skolpengssystemet görs om omedelbart så att de kommunala skolorna kompenseras för det större lagstadgade ansvar som de har och att större hänsyn tas till skolornas fasta kostnader.

1.1.2 Bättre ekonomiska planeringsförutsättningar för skolor

Riksrevisionens granskning visar att skolpengens storlek inte speglar de faktiska kostnaderna för att ta emot eller förlora ytterligare en elev. Förändringar i elevunderlaget leder idag till snabba resursväxlingar och ekonomisk osäkerhet särskilt för kommunala skolor. Eftersom skolpengen i dagens system följer eleven, ofta med omedelbar verkan, drabbas skolan som förlorar eleven omedelbart av minskade intäkter. Kostnaderna för lärare, lokaler och elevhälsa kvarstår däremot, vilket leder till behov av nedskärningar eller ytterligare resurstillskott som i sin tur föranleder höjd skolpeng. Utredningen om en likvärdig skola föreslog att skolbyten som huvudregel ska ske vid terminsstart samt att ersättningen för de elever som av olika skäl ändå behöver byta till en annan huvudmans skola under läsåret ska följa eleverna med två månaders fördröjning. Detta är viktiga förslag som bör övervägas för att ytterligare säkerställa att skolpengen fördelas likvärdigt och skolorna får långsiktiga planeringsförutsättningar.

1.1.3 Kommuner måste ha möjlighet att säga nej till friskoleetableringar

Kommuner har det lagstadgade samhällsansvaret för alla elevers rätt till en bra skola, men trots detta saknar man avgörande inflytande över skolans långsiktiga planering. Friskolekoncerner väljer ofta att etablera sig på platser med ett elevunderlag som skapar goda förutsättningar för vinstuttag, samtidigt som kommunala skolor drabbas av överkapacitet och stigande genomsnittskostnader. Samhället måste ha kontroll över var och när nya skolor etablerar sig. Riksrevisionens granskning visar att skolpengens utformning, inte minst när den kombineras med ny- och överetableringar av friskolor, leder till en ineffektiv användning av skolans resurser. Vi socialdemokrater anser att reformer av skolpengen måste kombineras med att kommunerna får vetorätt mot etablering av friskolor.

1.1.4 Offentlighetsprincipen ska införas även för fristående skolor

I dag saknar vi insyn i friskolorna, trots att de finansieras till 100 procent av skattebetalarna och sysslar med myndighetsutövning. Offentlighetsprincipen ska gälla även i friskolor. Offentlighetsprincipen är en central del i den svenska demokratin och rättsordningen. Den innebär bland annat att allmänheten och medierna har rätt till insyn i och tillgång till information om statens och kommunernas verksamhet. Skolan är något av det viktigaste vi har i svensk välfärd. Därför är det också helt avgörande att svenska folket ska ha rätt och möjligheter att eftersöka och ta del av information om hur offentliga medel används vare sig det handlar om kommunala skolor eller friskolor. Både förhållanden och missförhållanden måste kunna granskas i offentlig verksamhet, även om den är privat bedriven. Detta är helt avgörande för att det ska gå att stärka välfärden i framtiden. Att vissa friskolor skulle vara små och därför ha svårt att hantera offentlighetsprincipen håller inte som argument. Det finns små skolor med kommunala huvudmän som redan idag lyder under offentlighetsprincipen. Och statliga myndigheter som är mindre än de minsta friskolorna omfattas även de av offentlighetsprincipen.

Insynen och transparensen måste öka, därför vill vi socialdemokrater att offentlighetsprincipen ska gälla för alla huvudmän.

1.1.5 Öka kontrollen över skolans resurser – krav på ekonomisk enhetsredovisning och förbud mot skolpengsflykt från kommunerna

Öppna böcker är en förutsättning både för att kunna granska skolverksamhet och för att säkerställa att skattebetalarnas pengar används effektivt. Inte minst vinstdrivande skolkoncerner har en tendens att göra det omöjligt för myndigheter, allmänhet, kommuner och föräldrar att följa hur skolpengen faktiskt används. Därför vill vi införa krav på enhetsredovisning för fristående skolor utifrån Skolkostnadsutredningens förslag, men mer måste också göras för att stoppa skolpengsflykt från kommunerna. När kommuninvånarna betalat skatt för att barnen i kommunen ska få en bra skolgång är det orimligt att skolföretag istället använder pengarna till att finansiera expansion eller annan verksamhet i helt andra kommuner eller till och med andra länder. Skolkoncerner kan flytta resurser från en kommun för att expandera i andra kommuner, detta helt utan insyn och kontroll från kommunen som betalat skolpengen. Det ger koncerner konkurrensfördelar gentemot mindre friskolor, men innebär också att kommunala skolor konkurreras ut, tvingas att stänga eller får merkostnader på grund av tomma platser.

Samhällets kontroll över skolans resurser måste öka. Ett tilläggsdirektiv behövs till utredningen En skola utan vinstintresse (dir. 2022:102) i syfte att utreda och ge förslag på hur sådan flykt av skolans medel kan stoppas, oavsett hur förslaget om vinstförbud utformas.

1.1.6 Ett rättvist skolval

Vi ska värna allas möjlighet att välja skola. Tyvärr är dagens skolval varken fritt eller rättvist. Friskolornas orättvisa köer stänger ute elever och begränsar valfriheten för många föräldrar. Bristen på insyn i skolvalsköer gör att friskolor kan sortera ut elever som är mer lönsamma, vilket avslöjats vid flera tillfällen. Det är förstås helt oacceptabelt. Skolan är till för barnen. Barn ska kunna välja skola, men skolor ska inte kunna välja elever.

Vi socialdemokrater vill ha ett rättvist och transparent skolval där fler får chansen att välja skola. Föräldrar och elever ska kunna göra trygga skolval i ett tydligt och mer rättvist skolvalssystem som har barnen i fokus. Vi föreslår därför att ett gemensamt och offentligt administrerat skolvalssystem införs där både kommunala och fristående skolor ska ingå. Samtidigt ska friskolornas egna kösystem avskaffas. Föräldrars önskemål om plats på en skola ska precis som i dag fortsatt vara styrande för skolplaceringar och rätten att få gå i en skola nära hemmet och syskonförturen ska säkras så att skolvalet blir tryggt och så att familjer kan få en hållbar vardag.

Skolan är en viktig mötesplats för barn och unga med olika bakgrund. Därför föreslår vi att huvudmän ska verka för att uppnå en allsidig social sammansättning av elever på sina skolenheter.

1.1.7 Vinstförbud istället för vinstjakt

Vi är med rätta stolta över välfärden i vårt land. Den generella välfärden är den starkaste omfördelande kraft som finns. Den gör Sverige rättvist och unikt. Men marknads-experimenten i skolan har gått för långt. Den svenska marknadsskolan är världsunik med att tillåta obegränsade vinster på våra gemensamma medel. Drivkraften att tjäna pengar har fått stå i centrum, istället för dem som välfärden är till för. Marknadsskolan leder till att resurserna till skolan inte används effektivt.

Möjligheten att göra vinst i skolan skapar incitament för oseriösa aktörer att söka sig till skolväsendet. Skattepengar används till expansion och uppköp och delas ut till riskkapitalbolagens aktieägare, istället för att användas till skolböcker och till fler anställda lärare.

Skolor ska fokusera på barnens lärande – inte på vinstjakt. Vi socialdemokrater vill stoppa vinsterna i skolan och vi har en majoritet av svenska folket med oss. Vi vill fortsatt ha friskolor, valmöjligheter och skolval – men i svensk skola ska fokus vara på kunskap och bildning, inte vinstjakt. Vi föreslår därför att vinstuttag ur skolan ska förbjudas.

1.1.8 Förbud mot religiösa friskolor

Religiös påverkan hör inte hemma i skolan. Alla skolor i Sverige ska vara bra skolor, med fokus på kunskap och bildning – inte religiös påverkan. Ändå vet vi från bland annat Säpo att det har förekommit kopplingar mellan exempelvis skolverksamhet och den våldsbejakande islamistiska miljön. Det är helt oacceptabelt. I regeringsställning tog den socialdemokratiskt ledda regeringen initiativ till att det infördes tydligare krav och skärpta regler för religiösa friskolor. Men vi anser att det inte räcker. Därför vill vi socialdemokrater förbjuda religiösa friskolor. Hänsyn ska tas till de internationella åtaganden som Sverige har ingått och nationella minoriteteters förutsättningar att bibehålla och utveckla sin kultur.

1.2 En jämlik kunskapsskola i hela landet – ökat statligt ansvarstagande för skolans likvärdighet

En grundläggande princip för svensk skola är att den ska vara likvärdig i hela landet. Skolan ska kompensera för ojämlikheter. Så är tyvärr inte fallet idag. Med den

socialdemokratiskt ledda regeringen ökade staten sitt ansvarstagande för att stärka likvärdigheten i hela landet. År 2018 infördes likvärdighetsbidraget, ett statsbidrag för stärkt likvärdighet och kunskapsutveckling i skolan. Och det gör skillnad. Enligt Statskontorets (2021) utvärdering av likvärdighetsbidraget har det haft avsedd effekt. Det har i stor utsträckning lett till mer resurser där behoven är som störst och satsningar på mer och bättre utbildad personal i skolorna. Den socialdemokratiskt ledda regeringen ökade successivt statsbidraget från 1 miljard kronor till över 6,5 miljarder kronor 2022. Att högerregeringen stoppade den planerade utbyggnaden av likvärdighetsbidraget i budgeten för 2023 innebar i praktiken att man lät kostnadsökningarna sänka skolans resurser. Uppräkningen av statsbidraget i budgeten för 2024 är bra men i reella termer har statsbidraget ändå inte ökat sedan 2022. Samtidigt har regeringen meddelat att statsbidraget byter namn till kunskapsbidraget och fördelningen ska ses över så att ”medlen används på ett så effektivt sätt som möjligt”. Vi kräver att statsbidraget fortsatt ska behålla en fördelningsprofil som syftar till att öka skolans likvärdighet.

Kommuner kan och ska ta ett stort ansvar för att fördela skolans resurser efter behov. Men staten behöver också fortsätta att öka sitt ansvarstagande för skolans likvärdiga finansiering. Resursfördelningen ska i ökad utsträckning ske efter elevernas behov. Likvärdighetsbidraget ska fortsätta att byggas ut. På sikt bör medel för att öka skolans likvärdighet också omfatta gymnasieskolan, vars resurser i dag i princip saknar socioekonomisk viktning.

Förutom likvärdighetsbidraget har den socialdemokratiskt ledda regeringen gjort en rad satsningar för att stärka likvärdigheten och kunskapsutvecklingen. Samverkan för bästa skola ger riktat stöd och råd till skolor med låga resultat. Sedan 2021 finns det också ett statsbidrag för bättre arbetsmiljö och arbetsvillkor för lärare i socioekonomiskt utsatta områden som omfattar cirka 150 skolor.

Socialdemokraterna ser behov av att statens ansvarstagande för att bryta ojämlikheten i skolan förstärks ytterligare. Utredningen Statens ansvar för skolan – ett besluts- och kunskapsunderlag (SOU 2022:53) visar på att en ökad likvärdighet i skolan i hela landet fordrar ett ökat statligt ansvarstagande men också en förändrad och mer likvärdig resursfördelning mellan kommunala och fristående skolor.

Utöver att likvärdighetsbidraget byggs ut behöver den statliga närvaron öka regionalt för att bättre kunna stödja skolor och huvudmän lokalt samt för att sprida goda arbetsmetoder mer systematiskt. Det var därför som de så kallade kvalitetsdialogerna påbörjades under den socialdemokratiska regeringen. I dessa samverkar samtliga skolmyndigheter och regionala kontor har öppnats för att kunna genomföra arbetet. Kvalitetsdialogerna var en viktig satsning för att öka samverkan och stödet för att utveckla skolan och därför föreslår vi att Skolverket får ett tydligt uppdrag att fortsätta att utveckla kvalitetsdialogerna med fler regionala kontor runtom i landet. Det är betydelsefullt att myndigheterna dessutom samverkar så att t ex SPSM:s unika kunskaper om en stor elevgrupp kommer alla deltagare till del. Genom de nationella skolutvecklingsprogrammen med bland annat Läslyftet, Matematiklyftet och Specialpedagogik för lärande har staten de senaste åren stärkt sitt ansvarstagande för lärares kompetensutveckling, och det arbetet måste fortsätta. Därför tog den socialdemokratiskt ledda regeringen, i nära samarbete med de fackliga organisationerna, viktiga steg för att införa ett nationellt professionsprogram för rektorer, lärare och förskollärare. Professionsprogrammen kommer nu att bidra till att stärka

kompetensförsörjningen och öka attraktionskraften i fråga om att arbeta i svensk skola, men också utveckla undervisningens kvalitet i hela landet.

1.2.1 Fler lärare och stärkt kvalitet i undervisningen

Under en lång rad år sjönk kunskapsresultaten i svensk skola. Den socialdemokratiskt ledda regeringens satsningar för att stärka kunskapsutvecklingen och öka likvärdighet gav dock resultat. Trendbrottet var tydligt såväl i nationell statistik som i alla internationella mätningar – Pisa, Timss, Pirls, ICCS. Men även om trenden med sjunkande kunskapsresultat brutits behöver mer göras.

Lärarna är nyckeln för att stärka undervisningens kvalitet och för att eleverna ska lära sig mer. För att öka kvaliteten i undervisningen behövs fler utbildade och skickliga lärare. De senaste åren har fler lärare utbildats och läraryrkets attraktivitet stärkts, med höjda lärarlöner och förbättrad kompetensutveckling. Lärarlönelyftet innebar att 65 000 lärare fick högre lön. Lärarna ska avlastas och få bättre möjlighet att ägna sig åt att planera, genomföra och följa upp sin undervisning. Fler yrkeskategorier ska anställas i skolan, såsom lärarassistenter, klassmentorer, kuratorer och socialpedagoger.

Fler behöver utbilda sig till lärare och fler vägar till läraryrket behövs. Teach for Sweden omskolar personer som redan har akademisk utbildning samtidigt som de jobbar i skolor i utsatta områden. De har visat utmärkta resultat när det gäller genomströmning och inträde i yrket efter genomgången program och ska stödjas särskilt. Den kompletterande pedagogiska utbildningen (KPU) byggdes ut av den socialdemokratiskt ledda regeringen och fortsatta satsningar behövs på utbyggd och kortare KPU. Vi vill också införa ett system med läraraspiranter för att underlätta för obehöriga lärare som redan arbetar i skolan att utbilda sig till behörighet och jobba parallellt.

Om skolans likvärdighet ska kunna stärkas i hela landet behövs fler utbildade lärare i hela landet. Sambandet mellan lärarutbildningens placering och möjligheten för skolor att rekrytera behöriga lärare är stark, varför lärarutbildningarna fortsatt behöver finnas över hela landet.

1.2.2 Fortsatta satsningar på ökad trygghet och studiero

Under senare tid har ett antal fall av grövre våld inträffat i skolan. Det är oacceptabelt. Skolan ska vara en säker plats där elever och lärare kan känna sig trygga och fokusera på lärande. Åtgärder krävs både mot sönderprivatiseringarna och segregationen i skolan, samtidigt som vi fortsätter att skärpa fler straff och bygga ut rättsväsendet. I juni 2022 tillsatte den S-ledda regeringen Skolsäkerhetsutredningen med uppdrag att utreda och lämna förslag för att förbättra arbetet med säkerhet i skolväsendet. Syftet med utredningen är att barn, elever, lärare, rektorer och annan personal ska ha en säker och trygg utbildnings- och arbetsmiljö. Samhällets skydd mot skolattacker behöver öka. Center mot våldsbejakande extremism bör få i uppdrag att utgöra stödfunktion till kommuner, myndigheter och andra aktörer för att stärka lokal operativ samverkan vid skolattacker. Metodstöd ska utvecklas för att skolor och skolpersonal ska bli bättre rustade att känna igen och hantera varningssignaler för potentiella skolattacker. Skolans arbete med att motverka hedersrelaterat förtryck och att barn gifts bort måste stärkas.

Stöket i skolan drabbar många elever och lärare hårt. Otrygghet, dålig arbetsmiljö och bristande studiero förflyttar fokus från inläring och kunskapsutveckling. När hot, våld och trakasserier riktas mot lärare, rektorer och annan utbildningspersonal är det

inte bara ett angrepp på en enskild person, utan på skolans uppdrag och ytterst vår demokrati. Arbetet med att stärka skolans arbete med trygghet och studiero behöver fortsätta.

De senaste åren har lärarfacken vittnat om att allt fler lärare utsätts för olika typer av hot och påverkansförsök. Det är oacceptabelt. Därför tog den socialdemokratiskt ledda regeringen fram förslag på hårdare straff för dem som angriper lärare och annan skolpersonal och riksdagen har nu beslutat om sådana straffskärpningar.

Skolpersonal har från och med höstterminen 2022 tydligare befogenheter att ingripa för att säkra trygghet och studiero. Lärare ska känna hela samhällets stöd och inte behöva känna tvivel när de ingriper vid stök och oro. På förslag av den S-ledda regeringen förtydligades det att lärare och annan skolpersonal har befogenheter att ingripa vid stök och oro – även fysiskt om situationen så kräver. Läraren ska vara den som bestämmer i klassrummet. Ett mobilförbud på lektionstid har också införts, med möjlighet för lärare att tillåta mobiler om det anses lämpligt. Möjligheten för rektorer att besluta om mobilfria skoldagar i grundskolan har införts och rektorer har fått ökade möjligheter att omplacera och stänga av elever som hotat andra eller varit våldsamma.

Lärare som hanterar elever som är utåtagerande eller använder eller hotar om våld måste också få långsiktigt och tydligt stöd från sina skolhuvudmän och skolledare. Personalsituationen måste vara sådan att man både kan hantera akuta problem och arbeta förebyggande.

Regeringspartiernas och Sverigedemokraternas uttalade avsikt att frånta eleverna inflytande och medbestämmande över ordningsreglerna riskerar att minska delaktigheten från eleverna men också ordningsreglernas legitimitet och efterlevnaden av dessa. Socialdemokraterna vill säkerställa och värna elevernas inflytande i svensk skola. Det är viktigt att eleverna får organisera sig självständigt.

Mer behöver göras för skolorna med allra tuffast förutsättningar, med fler lärare och mindre klasser. Resurser behöver tillföras för att höja kunskapsresultaten genom att till exempel anställa dubbelt så många lärare i kärnämnen, förbättra elevhälsan eller minska undervisningsgrupperna. Genom två lärare i klassrummet eller betydligt minskade klasser skulle varje elev få mer tid med skickliga lärare och det blir högre kvalitet i undervisningen, mindre stök och mer kontinuitet i undervisningen.

En bra och likvärdig skola där alla barn får chans att utvecklas efter sina förutsättningar utgör den viktigaste förebyggande insatsen för att se till att barn och unga inte hamnar snett i livet. Särskilt viktig är skolan för de elever som redan har en psykosocial problematik. För att stoppa nyrekryteringen till gängen och bryta negativ social utveckling behövs mer av tidiga och samordnade insatser mellan skola, socialtjänst och polis. Ingen ungdom som är i farozonen för att hamna i kriminalitet skall hamna mellan stolarna eller gå under radarn. Sekretessen behöver ses över i syfte att underlätta samordningen av insatser där socialtjänst, skola och polis behöver samarbeta.

Fritidshemmen ska vara en självklar del av skoldagen. Fritidshem av hög kvalitet har betydelse för barns utveckling. Genom att sätta leken i centrum kan fritidspedagogiken stärka elevernas kunskaper, samarbetsförmåga, självkänsla och sociala utveckling. Fritidshemmen har därmed potential att bidra till både högre kunskapsresultat och jämlika livschanser. Fritidshemmen behöver prioriteras högre av såväl huvudmän som staten när det gäller både resurser och utbildad personal. Vi vill utveckla samverkan mellan fritidshem och föreningsliv så att fler barn kan få ägna sig åt

fritidsaktiviteter på eftermiddagarna. På fritids ska alla barn få ta del av idrotts- och kulturaktiviteter.

Läxhjälp, idrottsträning och kultur- och musikskola inom ramen för fritidshemmets verksamhet skulle underlätta livspusslet för många familjer och ge många elever samma stöd i skolarbetet och samma chans till en meningsfull fritid. Så skapar vi ett tryggare Sverige.

Rätten till fritidshem behöver successivt utvidgas så att den blir mer oberoende av ens föräldrars sysselsättning och fritids potential att bidra till ökat lärande och jämlika uppväxtvillkor ska tas tillvara.

1.2.3 Ett rättvist betygssystem som stimulerar fler att lära sig mer istället för att leda till utslagning

Alla barn i svenska skolor ska mötas av höga förväntningar och en tro på att de kan lyckas. Men skolan ska inte bidra till utslagning av barn och ungdomar. Här ser vi att dagens betygs- och skolsystem bidrar till att varje år sortera och slå ut ett stort antal elever i övergången mellan grund- och gymnasieskolan. År 2022 lämnade 15 procent av eleverna grundskolan utan att vara behöriga till gymnasiet. Det här är ett misslyckande inte minst mot bakgrund av att skollagen är tydlig med att alla barn ska ges ledning och stimulans för att kunna utvecklas så långt som möjligt.

Det är uppenbart att införandet av betyget F inte blev som det var tänkt. År 1994 infördes en gräns för godkänt och 2011 det underkända betygssteget F. När den skarpa godkäntgränsen infördes var förväntan att i stort sett alla elever skulle klara att få godkänt betyg, men så blev det inte. Högerpartierna sa att elever skulle bli sporrade att prestera bättre, men idag vittnar både lärare och forskning om att betygssystemet snarare leder till att många elever tappar motivation och ger upp. Tilltron till den egna förmågan undermineras och enligt forskning är systemet värst för lågpresterande elever. En elev som inte uppvisar kunskaper som motsvarar samtliga betygskriterier för E får idag inte godkänt. Det görs alltså ingen sammanvägd bedömning såsom vid andra betygssteg. Detta innebär att elever döms utifrån sin sämsta prestation, inte utifrån sin kapacitet att bidra till samhället. En elev som inte lyckas uppnå godkänt stängs inte bara ute från vidare studier, utan upplever också frustration, hopplöshet och en känsla av att inte vara godkänd som person. Betygssystemet påverkar också skolans resursfördelning genom att stödinsatser koncentreras till senare årskursen när det ofta redan är försent.

Innan den hårda godkäntgränsen infördes på 90-talet hade Sverige i 30 år ett betygssystem utan godkäntgräns. Alla som fick betyg kunde då gå vidare till gymnasieskolan givet att de hade ett tillräckligt högt betygsgenomsnitt. Idag ser vi istället hur betygs- och skolsystemet varje år bidrar till att sortera och slå ut ett stort antal elever i övergången mellan grund- och gymnasieskolan. Därför gav den S-ledda regeringen 2022 Utredningen om fler vägar till arbetslivet (U 2022:03) i uppdrag att utreda bland annat betyget F. Men trots att både OECD, IFAU och den tidigare Betygsutredningen pekat på behovet av att utreda frågan vidare har regeringen nu mörklagt och strukit frågan ur utredningen. Det är djupt oansvarigt mot alla de barn och unga som varje år slås ut ur skolan och hindras från att utbilda sig vidare.

Alla barn i svenska skolor ska mötas av höga förväntningar och en tro på att de kan lyckas, men samtidigt ser vi att betygssystemet bidrar till utslagning, stress och psykisk ohälsa. Den socialdemokratiskt ledda regeringen genomförde en rad viktiga

förändringar för att göra upp med otydliga kunskapskrav som införts av den moderat-ledda alliansregeringen. Läroplanerna förbättrades med mer fokus på faktakunskap och tydligare betygskriterier. Otydliga och svårtydda kurs- och ämnesplaner som försvårade lärarnas arbete omarbetades. Men det räcker inte. Alla som går i skolan och deltar i undervisningen ska ha goda möjligheter att klara de kriterier som gäller för godkända betyg. Betygssystemet måste också bli mer rättvist. Framväxten av en skolmarknad har lett till ökande betygsinflation där betygen sätts högre än den faktiska kunskapsutvecklingen motiverar. Konkurrensen om elever på skolmarknaden har lett till betygshusk, där för höga betyg blir ett sätt att skapa nöjda kunder och pressen på lärare ökar i betygsättningen. Betygsinflationen underminerar trovärdigheten i betygssystemet och ska motverkas.

Vi socialdemokrater kräver att regeringen lyssnar på OECD, IFAU och den tidigare Betygsutredningen och tillsätter en översyn av betygssystemet i syfte att stoppa utslagningen från skolan och göra betygen mer rättvisa. Denna översyn ska omfatta både den hårda godkäntgränsen, betyget F, utformningen av de betygskriterier som avgör betygsstegen samt behörighetsreglerna för gymnasieskolan.

De nationella proven kan både stötta lärarna i deras betygsättning och motverka betygsinflationen. För att öka likvärdigheten och rättssäkerheten i betygsättningen ska steg också fortsatt tas för central rättning av nationella prov. Samtidigt riskerar en provtunga betygsättning att påverka undervisningen negativt då elever och lärare tvingas att fokusera mer på det som enkelt låter sig mätas, snarare än på vad som är viktigt enligt läroplanen. Översynen av betygssystemet bör därför utreda de negativa effekterna på elevers lärande som kan följa av en mer provtunga betygsättning. En väg framåt kan vara att utreda möjligheten att införa en tydligare koppling till resultaten på de nationella proven på grupp-nivå. Skolverket har exempelvis tagit fram mått för att bedöma hur likvärdig betygsättningen är genom att undersöka hur skolors genomsnittliga slutbetyg skiljer sig från samma skolas genomsnittliga provresultat. Ju mindre skillnaden är mellan slutbetygen och provresultaten, desto mer likvärdig kan betygsättningen antas vara. Detta är ett intressant mått som bör utredas vidare som en metod för att bedöma likvärdigheten i betygsättningen på grupp- och skolnivå men även som en metod för att identifiera och motverka glädjebetyg.

Mer behöver också göras för att alla elever ska bli behöriga. Skolan ska ta hänsyn till barns och elevers olika behov och alla barn ska ges ledning och stimulans för att kunna utvecklas så långt som möjligt. Det är viktigt att det alltid finns sätt att bygga på sina kunskaper. För att skolan alltid ska leda vidare utifrån varje elevs behov och möjlighet att lära sig mer behöver skolsystemet reformeras så att inga barn och unga slås ut samtidigt som kunskapsresultaten fortsätter att öka.

Pojkars resultat i svensk skola är generellt sett lägre än flickors. Statistik visar att pojkarnas betyg varit kring 10 procent lägre än flickornas sedan 1988. Det behövs ökad kunskap om varför det ser ut så och på vilka sätt pojkars resultat kan höjas. Förändringarna av betygssystemet förefaller drabba pojkar och flickor olika. Flickor har generellt blivit mer stressade och risken för psykisk ohälsa har ökat medan pojkar generellt sett mer tenderar att uppvisa utåtagerande beteendestörningar eller aggressivitet. Tydligare uppdrag krävs till myndigheter för att se över vilka insatser som kan göras för att höja pojkars skolresultat och minska stress och psykisk ohälsa bland flickor.

Översynen av betygssystemet behöver också se över huruvida de kunskapskrav som ställs och betygskriterier som gäller i skolan är åldersadekvata för både pojkar och flickor, särskilt med beaktande av barns kognitiva utveckling.

1.2.4 Jämlik tillgång till läromedel och skolbibliotek

Språket är nyckeln till all annan kunskap. En god läsförmåga förbättrar en elevs förutsättningar att lära i andra ämnen men är också nödvändig för att man ska kunna vara delaktig i ett demokratiskt samhälle. Därför är det en mycket allvarlig utveckling att läsningen sedan en tid minskat i alla åldrar. Enligt Statens medieråds rapport Ungar & medier 2021 når läsandet av böcker och tidningar nya bottenivåer. År 2012 läste 23 procent av 17–18-åringarna dagligen på fritiden mot endast 8 procent år 2020. 55 procent tycker att de ägnar för lite tid åt böcker och tidningar.

Den socialdemokratiskt ledda regeringen genomförde en rad insatser för att främja läsandet bland unga. Läroplanerna ändrades så att högläsning tydligt blev en del av förskolans verksamhet. Hundratals miljoner har satsats på kompetensutveckling för förskollärare och lärare i läs- och skrivutveckling inom ramen för Läslyftet. Att fortsätta att stärka läs- och skrivförmågan är avgörande för att kunskapsresultaten ska fortsätta att öka. Lärarna har en avgörande roll att stödja och entusiasmera elevernas läsande, men samtidigt används mindre skoltid för läsning. Därför bör fler läsfrämjande insatser också genomföras.

Bra läromedel är en viktig del av undervisningen och är avgörande för våra barns och ungas lärande, inte minst för dem som inte kommer från studievana hem. Alla elever ska utan kostnad ha tillgång till böcker och andra lärverktyg som behövs för en tidsenlig utbildning. Trots detta är tillgången till läromedel ojämlik och många skolor har inaktuella läromedel. På många skolor tvingas lärare att kopiera upp kompendium, vilket både tar tid från undervisningen, minskar likvärdigheten och försämrar föräldrars möjlighet att få en sammanhängande bild av undervisningen.

År 2021 presenterades en av den socialdemokratiskt ledda regeringen tillsatt utredning med uppdrag att bland annat föreslå hur statens roll bör se ut när det gäller läromedel i svensk skola. Bland förslagen fanns inrättandet av en läromedelsnämnd, ett statligt produktionsstöd och förtydligande i skollagens bestämmelser om elevernas tillgång till böcker och lärverktyg. Förslagen är viktiga för att säkerställa en god och likvärdig tillgång till läromedel av hög kvalitet på alla skolor.

Skolbibliotek är viktiga för lärandet och för att tillgången till bland annat litteratur, läromedel och digitala resurser ska vara jämlik. Den socialdemokratiskt ledda regeringen satsade på personalförstärkningar i skolbibliotek och genom Läslyftet har även skolbibliotekarier fått möjlighet till kompetensutveckling. Skolbiblioteken lyftes in i läroplanerna. Idag ser vi dock att tillgången till ändamålsenliga skolbibliotek är ojämlik. En del skolor har bemannade skolbibliotek och god tillgång på läromedel medan andra, ofta vinstdrivande friskolor, sparar in på resurser genom att bara erbjuda en boklåda eller en hylla i korridoren.

Vinstjakten skapar incitament för skolkoncerner att spara in på skolbibliotek. Jämte förbud mot vinstuttag i skolan krävs tydliga regleringar kring skolbibliotek som gör att vinstdrivande skolor inte kan spara in på böcker och skolbibliotek för att istället gå med vinst.

Goda språkkunskaper i svenska, engelska och andra språk blir alltmer en tillgång i en global värld. Forskning visar att modersmålsundervisning förbättrar ordförrådet inte bara på modersmålet men också på svenska och dessutom bidrar till bättre skolresultat. Den översyn av modersmålsundervisningen som regeringspartierna och Sverigedemokraterna aviserat riskerar därmed snarare att leda till negativ påverkan på kunskapsutvecklingen i både modersmålet och svenska språket. Vi socialdemokrater vill istället stärka modersmålsundervisningen och den nationella minoritetsspråksundervisningen i linje med forskningen på området.

1.2.5 Rätt stöd i rätt tid till den som behöver det

I svensk skola ska alla barn ges förutsättningar att lyckas och utvecklas så långt som möjligt, oavsett vem man är, var man kommer ifrån eller vilken skola man går på. Enligt Skolverkets statistik omfattades 5,9 procent av eleverna i grundskolan av ett åtgärdsprogram läsåret 2022/23, vilket motsvarar 65 200 elever. Andelen är högst i årskurs nio, då 9,3 procent av eleverna har ett åtgärdsprogram. Detta återspeglar ett mönster att stöd ofta sätts in i slutet av grundskolan, vilket ofta är för sent.

Den socialdemokratiskt ledda regeringen genomförde en rad satsningar för att förbättra skolans stöd till elever som behöver det. En läsa-skriva-räkna-garanti infördes i förskoleklassen och lågstadiet och tiotusentals lärare har genomgått den stora statliga fortbildningsinsatsen Specialpedagogik för lärande för att höja sin specialpedagogiska kompetens. Fler speciallärare och specialpedagoger har utbildats och anställts. Vi gav elevhälsan ett tydligare uppdrag och mer statliga resurser. Möjligheterna för såväl kommunala som fristående resursskolor att kunna starta och bedriva verksamhet har reglerats i skollagen.

Vi vill fortsätta att stärka arbetet för att varje elev ska få rätt stöd i skolan innan problemen hunnit växa sig för stora. Fler speciallärare och specialpedagoger behöver utbildas och anställas. Alla skolor ska kunna erbjuda det stöd som behövs, exempelvis i mindre undervisningsgrupper. Fler kommunala resursskolor ska finnas för de elever som har ett särskilt stort behov av stöd, och ingen elev ska lämnas utan möjlighet att komma vidare till gymnasiet. För att ytterligare stärka arbetet med tidiga insatser, så att de som behöver extra stöd verkligen får det, vill vi att mer resurser inom likvärdighetsbidraget riktas mot lägre årskurser.

Specialpedagogiska skolmyndighetens resurser behöver öka för att även specialskolan ska få ta del av satsningar på höjda lärarlöner och andra riktade insatser till skolan. En stark elevhälsa med tidiga och samordnade insatser mellan skola, hälso- och sjukvård och socialtjänst är fortsatt viktig för att barn och unga med ogynnsam utveckling ska kunna få stöd i ett tidigt skede.

En likvärdig skola som möter alla barn utifrån deras behov är viktig också för att bygga en god psykisk hälsa bland barn och unga. Om skolan ska bli jämlik fordras också en tillgänglig elevhälsa som förebygger såväl fysisk som psykisk ohälsa. Bättre möjligheter att träffa en kurator är ett exempel på hur skolan bättre kan främja den psykiska hälsan.

Den psykiska ohälsan bland barn och unga har ökat de senaste åren. Det ställer nya krav på elevhälsa och barn- och ungdomspsykiatri. Men det reser också frågan om hur vi bäst förebygger psykisk ohälsa. För att kunna göra det på ett effektivt sätt behöver vi veta vilka faktorer som orsakar den ökande psykiska ohälsan bland barn och unga. Det

finns inget samlat kunskapsunderlag om orsakerna till detta. Vi vill därför utreda varför barn och unga drabbas allt oftare av psykisk ohälsa. Inom ramen för en sådan utredning behöver många olika tänkbara orsakssamband analyseras, såsom huruvida utvecklingen i Sverige skiljer sig ifrån den i andra länder och hur förändringar i det svenska skol-systemet i så fall har påverkat utvecklingen.

Det förebyggande arbetet för att motverka att elever får lång och problematisk frånvaro ska utvecklas, liksom kommunernas och regionernas stöd till både skolor och föräldrar för att elever ska komma tillbaka till skolan. Nationell närvarostatistik där omfattningen av problematisk frånvaro kan belysas och följas över tid bör tas fram.

1.3 En gymnasieskola som tar alla vidare till jobb eller studier

Gymnasiet är ett avgörande steg ut i vuxen- och arbetslivet. Tyvärr är det ett steg som alltför många unga inte lyckas eller till och med hindras från att ta. Det oförlåtande betygssystemet leder till utslagning, stress och psykisk ohälsa. Många unga upplever sig dömda på förhand och tappar sin motivation och framtidstro och ger upp. För den som inte klarat grundskolan och inte är behörig till ett nationellt program kan vägen till examen förefalla hopplös. Bara en bråkdel av de som påbörjar introduktionsprogram når fram till en gymnasieexamen, vilket knappast är uppmuntrande för någon som redan har ett skolmisslyckande bakom sig.

Samtidigt som fullgjorda gymnasiestudier alltmer blivit ett minimikrav för att komma vidare till jobb eller studier, tappar samhället allt fler unga till arbetslöshet, utanförskap eller kriminella nätverk. En fungerande skolgång som erbjuder möjligheter och framtidstro är en av samhällets mest verkningsfulla brottsförebyggande åtgärder. Att utforma en gymnasieskola som tar alla unga vidare till jobb eller fortsatta studier är avgörande både för att säkra samhällets framtida kompetensförsörjning och för att stoppa nyrekryteringen till kriminella nätverk.

1.3.1 Förläng skolplikten och inför obligatoriskt gymnasium

Det svenska utbildningssystemet måste utvecklas för en ny tid. Kraven på kompetenser ökar inom de flesta yrken och det påverkar i grunden gymnasiet roll för både samhällets utveckling och individens möjligheter. Om Sverige ska kunna konkurrera med kunskap och kompetens, men också fylla kompetensbehoven till välfärd och företag, måste fler lära sig mer.

Den obligatoriska skolan har successivt byggts ut i Sverige. År 1962 fattade riksdagen beslut om en ny och obligatorisk grundskola. År 2018 blev förskoleklassen obligatorisk efter förslag från den socialdemokratiskt ledda regeringen. Nu är tiden inne att förlänga skolplikten och göra gymnasieutbildning obligatorisk. Att skolplikten upphör efter grundskolan innebär både en falsk signal till unga att de inte behöver utbilda sig och att samhällets möjligheter att fånga upp unga drastiskt försämras. Gymnasieutbildning har i praktiken blivit ett minimikrav för att få jobb. De krav som arbetsmarknaden ställer på språkliga, matematiska, digitala, kreativa och sociala kompetenser innebär att det i praktiken inte finns någon arbetsmarknad för unga som inte läser vidare på gymnasiet. Arbetsmarknaden kräver också i allt större utsträckning att kompetens fylls på fler gånger under arbetslivet. Därför måste utbildningar också

vara påbyggnadsbara. Samhället har inte heller råd att tappa unga i gymnasieåldern vare sig det är till arbetslöshet, utanförskap eller kriminella nätverk.

Vi socialdemokrater föreslår därför att skolplikten ska förlängas och omfatta även gymnasiestudier upp till 18 års ålder. Det innebär att gymnasieskolan ska bli både en plikt och en rättighet. En utredning ska tillsättas som utreder hur ett obligatoriskt gymnasium bör utformas. Gymnasiet ska fortsatt bestå av ett antal olika program med olika inriktningar, såväl teoretiska som yrkesförberedande. Olika inriktningar kan ha olika behörighetskrav, och betyg kan fortsatt vara ett urvalskriterium, men spärrgränser ska inte längre hindra elever från att alls studera vidare på gymnasiet. Exakt vilka förändringar som behöver göras i gymnasieskolans uppbyggnad och programutbud när det blir en obligatorisk skolform måste utredas. För att stärka gymnasieskolans bildningsuppdrag ska estetiska ämnen också erbjudas alla gymnasieelever.

1.3.2 Ökad kontroll över gymnasieskolans dimensionering

Det finns idag ett kompetensgap mellan utbudet av gymnasiekurser och vilken arbetskraft som efterfrågas på arbetsmarknaden. Det innebär att det är för få utbildningar inom en del sektorer där företag skriker efter arbetskraft samtidigt som det utbildas för många inom andra områden. Många unga som fullgjort gymnasiet får därför ändå inte jobb inom den sektor som de utbildat sig för. Den socialdemokratiskt ledda regeringen vidtog en rad viktiga åtgärder för att fler ska nå en gymnasieexamen och för att stärka kompetensförsörjningen. Från höstterminen 2023 ingår grundläggande behörighet från start i de gymnasiala yrkesprogrammen, med möjlighet att välja bort detta. Det öppnar upp tidigare skapade återvändsgränder och ökar attraktionskraften för framförallt yrkesutbildningar.

Kursbetyg avvecklas i gymnasieskolan och ämnesbetyg återinförs, vilket både kommer att minska onödig stress på elever och istället öka motivationen att lära mer och utvecklas.

Vi socialdemokrater tog avgörande steg för att bättre dimensionera gymnasiala utbildningar för att matcha behovet av kompetens. En princip i skollagen infördes som innebär att arbetsmarknadens behov ska vägas in när huvudmän, oavsett om de är offentliga eller enskilda, bestämmer vilka utbildningar som ska erbjudas och antalet platser på dessa. Utbildningarna ska bidra till kompetensförsörjningen och kommunerna ska samverka med minst två andra kommuner i fråga om planering, dimensionering och erbjudande av utbildning. Samverkansavtal för gymnasieskolan ska omfatta både nationella program och introduktionsprogrammen programinriktat val och yrkesintroduktion som är utformade för en grupp elever. Skolverket ska ta fram regionala planeringsunderlag och regionerna får ett tydligare uppdrag att arbeta med kompetensförsörjning inom ramen för det regionala tillväxtarbetet. Branschernas kunskaper ska tas tillvara genom samråd. Regeringen behöver nu aktivt följa upp den nya lagstiftningen och se till att den implementeras över hela landet.

Arbetet med att förbättra matchningen av gymnasieutbildningar behöver därutöver fortsätta. På sikt behöver statens styrning och dimensioneringen av gymnasieskolans olika program öka. Tydligare ramar för såväl offentliga som fristående huvudmän behövs som tar hänsyn till både elevers efterfrågan och arbetsmarknadens behov av kompetens.

1.3.3 Fler ska klara en gymnasieexamen och yrkespaketen ska utvecklas

Mer måste göras för att fler ska nå en gymnasieexamen, men mer måste också göras för att fler ska göra det på utsatt tid. Idag är det cirka 80 procent av eleverna som påbörjat ett nationellt program som når en examen inom tre år, vilket har stor betydelse för både vidaregången till högre studier och att komma i jobb. Bland de elever som inte varit behöriga till ett nationellt program och inlett sin utbildning på ett introduktionsprogram ser det värre ut. Knappt hälften går över till ett nationellt program inom fem år och bara en begränsad del av dessa når examen.

I mål – vägar vidare för att fler unga ska nå målen med sin gymnasieutbildning (SOU 2022:34) pekar på en rad anledningar till att elever inte når målen. Bland systemfaktorerna nämns betygssystemet och kunskapskravens utformning men också behörighetskraven. Andra faktorer handlar exempelvis om elevernas bakgrund och hur skolorna arbetar med undervisningens kvalitet och tillgången till stöd och lärmiljöer. En faktor som leder till en starkare arbetsmarknadsanknytning är inslag av yrkesutbildning på introduktionsprogram. Den S-ledda regeringen införde nationella och påbyggnadsbara yrkespaket där elever kan tillgodogöra sig delar av ett gymnasialt yrkesprogram. Redan idag finns därmed möjligheten att läsa yrkespaket via introduktionsprogram för den som inte är behörig till ett nationellt program. Paketerna kan byggas ut till en fullständig gymnasieexamen, även senare i livet och via komvux.

Kvalitén och genomströmningen på gymnasieskolans introduktionsprogram behöver stärkas och ytterligare satsningar behövs för att stärka elevernas yrkeskunskande. Vi ser att yrkespaketen behöver fortsätta att utvecklas som studieväg som leder till jobb. Samverkan och förankring i branscherna är avgörande. Utbudet av yrkespaket behöver fortsätta att byggas ut i samverkan med branscherna och tydligheten för eleverna vid studie- och yrkesval behöver öka i gymnasieantagningen. Fler elever på introduktionsprogram ska också få genomgå lärlingsutbildning. Elever behöver ges goda förutsättningar att göra kloka yrkes- och utbildningsval och därför ska studie- och yrkesvägledningen utvecklas.

1.3.4 Yrkes- och hantverksutbildningar för att klara kompetensförsörjningen

Trots att behovet av hantverkskunskande är skriande inom många yrken har regeringen ingen plan för att möta efterfrågan. Hantverksprogrammet har avskaffats som nationellt program på gymnasiet och ett program, frisör- och stylistprogrammet, har införts i skolformen. En rad inriktningar inom hantverksprogrammet ansågs samtidigt vara antingen för små eller olämpliga för att inrymmas inom någon annan programinriktning. Regeringen menar att utbildningar av nationellt intresse som till sitt innehåll och sin struktur inte ryms inom något nationellt program, men som ändå bör kunna erbjudas inom gymnasieskolan, i stället ska kunna erbjudas i form av olika riksrekryterande utbildningar. Denna förändring innebär en stor risk för att behovet av smala yrkesutbildningar för yrken som många gånger kan vara avgörande på svensk arbetsmarknad helt läggs ned. Regeringen måste därför säkerställa att hantverksprogrammets upphörande inte försämrar möjligheterna för unga att utbilda sig till hantverksyrken samt vidta andra åtgärder för att säkerställa att kompetensförsörjningen i smala branscher ska fungera.

Regeringen har flera gånger visat på en oroväckande tendens att försämra möjligheterna till utbildning och omställning. En del utbildningar skärs ned medan andra helt enkelt läggs ned bara för att utbildningarna ännu inte uppnått sin fulla potential.

Försöksverksamheten med branschskolor stoppades, vilket bland annat hotar en rad yrkesutbildningar inom nyckelbranscher som är avgörande för elektrifiering och grön omställning.

1.3.5 Satsa på branschskolor för kompetensförsörjning av samhällsnyttiga yrken

Inom många sektorer är samhället och omställningen helt beroende av yrkeskunskaper som finns i små men helt nödvändiga yrkesområden. Den socialdemokratiskt ledda regeringen införde därför en försöksverksamhet med branschskolor, där huvudmän för en utbildning på yrkesprogram inom gymnasieskolan eller komvux kunde sluta avtal med en branschskola om att utföra delar av en utbildning på entreprenad, samtidigt som huvudmannaskapet förblev hos huvudmannen.

Från 2019 avsattes 20 miljoner för utbildning på branschskolor och sedan ökades antalet elever och resurser successivt de följande åren. Skolverkets övergripande bedömning i utvärderingen från 2021 pekar på att försöksverksamheten, om än i begränsad utsträckning, bidrog till att stärka den nationella kompetensförsörjningen inom små yrkesområden.

Även om ökningen av verksamheten med branschskolor skedde långsamt visade sig utbildningen vara viktig för att möta kompetensbehoven i små yrken, i synnerhet yrken med avgörande samhällsfunktioner. Det kan exempelvis handla om små yrken som plåtslagare, rörläggare eller distributionselektriker som är helt nödvändiga för elektrifieringen av samhället. Några exempel är Plåt och Vent i Katrineholm, det kommunala gymnasiet i Falun som varit framgångsrika med sin karosseri- och lackutbildning samt Åsbro kursgård med sin eldistributörsutbildning.

En kartläggning från Energiföretagen visar exempelvis att det kommer att behövas flera tusen fler tekniker och ingenjörer de kommande åren. I toppen bland de mest efterfrågade yrkesrollerna i energibranschen finns redan i dag bland annat elkraftsingenjör, data/it-ingenjör och distributionselektriker. Att regeringen plötsligt la ner försöksverksamheten med branschskolor innebär inte bara att det blev svårare att utbilda sig till en rad samhällsnyttiga yrken, utan också att de erfarenheter och strukturer som byggts upp riskerar att slås sönder.

Regeringens nedläggning av försöksverksamheten med branschskolor är ett hårt slag mot kompetensförsörjningen inom nyckelbranscher. Vi vill istället se en fortsatt utbyggnad av branschskolor för att säkra kompetensförsörjningen till omställning och bygget av ett hållbart samhälle. Därför föreslår vi att verksamheten med branschskolor nu får återstarta och fortsätta att utvecklas till sin fulla potential. Statsbidraget för branschskolor till huvudmän ska därför återinföras. Reglerna kring branschskolorna bör också förtydligas och förenklas. Exempelvis bör det tydligare framgå att branschskola kan erbjudas till studerande inom vuxenutbildningen. Begränsningen om max fem elever per huvudman bör tas bort. Verksamheten bör fortsatt utvärderas i syfte att följa utbildningarnas kvalitet och hur elevernas etablering ser ut efter utbildningen samt för att ta tillvara utvecklingsbehov.

1.3.6 Stoppa vinstjakten och säkerställ kvaliteten på yrkesutbildningar

De senaste åren har flera avarter uppdragats över hur vinstdrivande skolföretag använder yrkes- och lärlingsutbildningar för att tjäna pengar på det svenska skolsystemet. En del

skolföretag har bedrivit naturbruksgymnasium utan djur, andra har hänvisat el-elever att praktisera på städfirma.

Ersättningen till skolföretag för elever som läser en yrkesinriktad utbildning är ofta flera gånger högre än för elever som läser teoretiska utbildningar. Detta beror på att friskolan kompenseras för att exempelvis hålla sig med hästar, stall eller utrustning. Yrkesutbildningar, i synnerhet gymnasielärlingsutbildningar, har blivit en lukrativ utbildningsverksamhet för vinstdrivande skolföretag eftersom skolföretagen då både kan skära ner på kostnaderna för utbildningsmiljöer och lokaler när eleverna är ute på praktik och får ett extra statsbidrag för lärlingsinriktningen.

En granskning av Skolinspektionen som undersökte undervisningens kvalitet i ämnet djur på naturbruksprogrammet och i ämnet ellära på el- och energiprogrammet visade på utbredda kvalitetsbrister. Av 26 gymnasieskolor, varav 16 med en offentlig huvudman och 10 med en enskild, var två tredjedelar i behov av att utveckla verksamheten för att eleverna skulle ges goda möjligheter att utveckla ett gott yrkeskunnande. Hälften av de granskade skolorna bedrev undervisning ”med få eller inga möjligheter för eleverna att sköta och hantera djur, anläggningar och utrustning i ämnet djur, eller praktiskt utföra mätningar och felsökningar i ämnet ellära.”

Vi kräver insatser för att säkerställa kvaliteten på undervisningen på yrkesinriktade utbildningar. En utredning bör tillsättas som genomlyser överkompensationen till friskolor och hur skolföretag kan tvingas att leverera den utbildning som eleverna har rätt till och som samhället betalar för.

1.4 Förskolan ska ge alla barn en bra start

1.4.1 Tillsätt en förskolekommission för en jämlik förskola utan vinstjakt

De senaste åren har förskolan påverkats av en rad saker. Barnkonventionen har blivit svensk lag och pandemin visade på ökade risker när det gäller både personalens hälsa och barnens lärande. Fler barn deltar i förskolan och vistelsetiderna blir längre samtidigt som förskolans språkutvecklande uppdrag när det gäller både svenska och andra modersmål blivit mer komplext. Dessutom drivs allt fler förskolor i bolagsform.

Sammantaget gör detta att vi ser ett stort behov av en förskolekommission. En sådan kommission borde få i uppdrag att göra en nulägesanalys samt att ta fram förslag i syfte att öka kvaliteten och likvärdigheten i förskolan i framtiden. Förskolekommissionen borde bestå av representanter från profession och forskning. Fackliga organisationer som Kommunal och Sveriges lärare är exempel på parter som är särskilt viktiga för att involvera personalen i förskolan. En politisk referensgrupp bör knytas till förskolekommissionen.

Andelen förskolor som drivs av bolag ökar och några stora koncerner intar en alltmer dominerande roll. Risken är att oseriösa aktörer och vinstjakt, precis som i grundskolan och gymnasiet, kommer att få en allt större negativ påverkan på förskolans likvärdighet och kvalitet. Fristående förskolor har också en lägre andel utbildad personal än kommunala förskolor. Ett vinstförbud behöver därför utredas och införas även på förskolans område. Tillsynen av förskolan behöver också förstärkas. För- och nackdelarna med att Skolinspektionen tar över även tillsynen av fristående förskolor bör övervägas samtidigt som kommuner ska ha ett avgörande inflytande över etableringar av fristående förskolor.

1.4.2 Inför språkkrav för personal i förskolan

I Sverige ska barn ges goda förutsättningar att lyckas i skolan, men ändå ser vi att barn ges ojämlika villkor redan från skolstart. Bristande kunskaper i svenska språket försvårar inläringen och förståelsen även i andra ämnen. Inte sällan har de barn som är i allra störst behov av träning och utveckling i svenska språket också sämst tillgång till språkträning.

Om varje barn och elev ska mötas av både höga förväntningar och goda möjligheter att lära sig god svenska krävs både fler insatser och tydligare krav när det gäller svenska språket. Grundläggande är att personalen själv behärskar svenska språket väl, men det är också viktigt att kontinuerligt arbeta med språkutveckling inom förskolan. Förskolan är avgörande för att de barn som inte talar svenska hemma ska ha goda möjligheter att lära sig språket. Därför vill vi införa språkkrav för pedagogisk personal i förskolan. Den personal som behöver det ska få utbildning för att klara språkkraven.

Förskolan är en av grundstenarna för ett jämlikt samhälle. Det är genom förskolan som vi som samhälle både tar vara på de små barnens lust att leka och lära men också möjliggör för föräldrarna att jobba och utbilda sig. Förskolan ska erbjuda alla barn en bra start i livet. Oavsett vilken bakgrund man har ska förskolan finnas där för en tryggare och mer lärorik uppväxt. För att det ska vara möjligt krävs små barngrupper och en personalintensiv verksamhet. Behoven måste vara styrande. För att minska barngrupperna fick förskolan stora resurstillskott under den förra socialdemokratiskt ledda regeringen, och från och med 2022 började de statliga resurserna till förskolan viktas socioekonomiskt. Men det finns mycket kvar att förbättra inom förskolan för att alla barn ska få en riktigt bra start i livet.

1.4.3 Allmän förskola från 2 år

Barnens behov av förskola blir inte mindre för att föräldrarna råkar vara arbetslösa eller föräldralediga. För att fler ska få möjlighet att ta del av förskolan vill vi införa allmän förskola från två års ålder med ett automatiskt erbjudande om förskoleplats från kommunen, med möjlighet att tacka nej. Det innebär att fler barn får tillgång till avgiftsfri förskola och att bättre förutsättningar ges för att fler barn ska kunna börja förskolan tidigare. Barnomsorg på kvällar, nätter och helger ska finnas för dem som behöver det.

2 Vuxenutbildning för jobb, tillväxt och omställning

Rysslands anfallskrig mot Ukraina har kastat in Sverige och Europa i en tid av ökad osäkerhet och prisökningar. Samtidigt som Sverige blir fattigare när kostnadsökningarna urholkar ekonomin för både människor, företag och kommuner pågår en kraftfull omställning. Arbetslösheten är fortfarande på höga nivåer, inte minst bland utrikes födda, samtidigt som välfärden och företag inte hittar den kompetens som de söker för sina verksamheter. Detta kompetensgap är ett hot mot både välfärdens kvalitet och omställningen av samhället. Utan rätt utbildad personal kommer Sveriges utveckling att bromsas. Utan rätt utbildning kommer människor som idag står utan arbete inte att kunna ta de jobb som behövs. Alla som kan ska jobba. Men det har aldrig varit låg-lönekonkurrens som gjort Sverige framgångsrikt, utan goda möjligheter till utbildning

och omställning. Vi ska inte sänka människors pris utan ge alla möjligheten att höja sitt värde. Här spelar vuxenutbildningen och yrkeshögskolan nyckelroller.

Klimatkrisen är en av vår tids största utmaningar. Vi behöver genomföra en kraftfull klimatomställning som fungerar för alla i Sverige. Det pågår redan en omvandling av samhället med ökad efterfrågan på kompetens inom bland annat digitalisering, automatisering och elektrifiering, inte minst i norra Sverige. Utvecklingen inom AI snabbar på omvandlingen inom en rad sektorer. Fortsatta satsningar på utbildning är avgörande för att Sverige ska kunna ta en ledande roll i klimatomställningen.

Segregationen sliter sönder vårt samhälle och har successivt banat väg för en allt brutalare brottslighet. Att komma i arbete, lära sig svenska och bli självförsörjande är helt avgörande för att öka integrationen och förebygga utanförskap. Oavsett om man är nyanländ eller har fastnat i arbetslöshet eller om man har en utbildning i ryggen eller saknar detta är vuxenutbildningen avgörande för att skapa vägar framåt. För de utrikes födda som står utanför arbetsmarknaden är fortsatta satsningar på yrkesutbildning för vuxna särskilt viktiga.

Sverige är en kunskapsnation och ska konkurrera med kunskap och kompetens, inte med låga löner. Det kräver stora investeringar i utbildning, från både samhällets och individens sida. Samtidigt ger investering i utbildning mångdubbelt tillbaka. Sverige ska vara ett land där människor genom hela livet kan utbilda sig för att ta de jobb som växer fram. I en alltmer kunskapsintensiv ekonomi ställs högre krav på att kunskaper och färdigheter förnyas. Det ska därför aldrig vara för sent för att vidareutbilda sig för ett fortsatt yrkesliv, oavsett om det är för att ens arbetsplats lagts ned, för att växla yrke eller för att ens tidigare kunskaper behöver kompletteras eller valideras. Det är nödvändigt för att vi ska kunna öka sysselsättningen, vara ledande i klimatomställningen, bryta segregationen och finansiera välfärden.

Utslagningen från skolan medför att många unga kommer att behöva läsa in gymnasiekompetens senare i livet. Ett skolmisslyckande vid 16 års ålder får aldrig stänga någon ute från möjligheten att senare ta sig vidare i utbildningssystemet. Det behövs också riktade insatser mot de grupper som inte tar del av vidareutbildning i arbetslivet. Det kan handla om uppsökande verksamhet med information och insatser för att motivera människor att läsa vidare.

Vi ser vuxenutbildning som en möjlighet till utveckling genom utbildning och bildning, antingen genom att leda till jobb eller genom att öppna för vidare studier. Vuxenutbildningen ska svara mot arbetsmarknadens behov och vara en motor för klimatomställning. Den är också avgörande för att ge människor förutsättningar att vara aktiva samhällsmedborgare som tillvaratar sina rättigheter och fullgör sina skyldigheter.

Den kommunala vuxenutbildningen finns i varje kommun och ger möjlighet att komplettera tidigare utbildning eller skaffa ny kompetens och behörighet på grundläggande eller gymnasial nivå. När den fungerar som bäst har vuxenutbildningen en flexibel organisation som inte är knuten till terminer och läsår och kan därför anpassas till samhällets, näringslivets och individens behov med kombinationer av olika utbildningar, utbildningsnivåer, närundervisning och distansundervisning.

2.1.1 Utbildning för omställning

När omställningstakten i samhället ökar behöver Sverige mer utbildningar som främjar rörlighet och flexibilitet. Fler ska våga och kunna ta nya steg i arbetslivet, våga släppa

taget om det gamla och kliva in i någonting nytt. Genom en konsekvent satsning på människors kompetens kan arbetslösheten bekämpas och konkurrenskraften öka.

Införandet av omställningsstudiestödet innebär att Sverige nu har världens bästa system för omställning. Fler yrkesverksamma får möjlighet att utbilda sig för att stärka sin ställning på arbetsmarknaden. Det är en historisk reform som gör det möjligt för de allra flesta att studera med minst 80 procent av lönen. Fler kan därmed välja att ställa om eller satsa på kompetensutveckling utan att behöva känna oro för hur räkningarna fortsatt ska betalas. Stödet lämnas för utbildning som kan antas stärka individens framtida ställning på arbetsmarknaden med beaktande av arbetsmarknadens behov.

SD-regeringen har misslyckats med att hantera den höga efterfrågan på att ta del av omställningsstudiestödet. Reformen och partsöverenskommelsen hotas av rendumsnålhet och bristande engagemang från regeringens sida. Antalet utbildningsplatser har skurits ner och CSN har inte fått de resurser som myndigheten efterfrågat för att kunna hantera inkomna ansökningar inom rimlig tid. I vårändringsbudgeten föreslog vi socialdemokrater att anslaget till CSN skulle förstärkas med 33 miljoner kronor för att omställningen av arbetskraften inte skulle bromsas, vilket regeringen sa nej till. Regeringens passivitet underminerar omställningsstudiestödets förmåga att stärka kompetensförsörjningen på arbetsmarknaden. De resurser som regeringen aviserat för slutet av 2023 och 2024 är väsentligt lägre än de resurser som CSN efterfrågat och kommer att vara otillräckliga för att ta itu med de långa köer som byggts upp. Hundratal miljoner har redan brunnit inne på grund av regeringens schabblande och inför 2024 ser prognosen ännu mörkare ut.

Vi socialdemokrater kräver att regeringen skjuter till de resurser som CSN behöver för att korta väntetiderna och klara handläggningen av ansökningar till omställningsstudiestödet inom rimlig tid. Det behövs också en samordnare av omställningsstudiestödet med uppdrag att hålla ihop arbetet över departementsgränserna och säkerställa en god samverkan och dialog med arbetsmarknadens parter; idag brister regeringen i genomförandet.

Det nya omställningsstudiestödet innebär att utbildningsutbudet behöver öka och anpassas. Genom Kunskapslyftet genomförde den socialdemokratiskt ledda regeringen en kraftfull utbyggnad av hela utbildningssystemet och ökade antalet utbildningsplatser. De förbättrade möjligheterna att studera väntas ge en ökad efterfrågan på många utbildningar för vuxna, inte minst inom yrkeshögskolan och yrkesutbildningar inom komvux och folkhögskolan. Därför måste även de statliga satsningarna på dessa utbildningar öka.

2.1.2 Öka kvalitén på och kontrollen över vuxenutbildningen

Vuxenutbildningen har liksom skolan utsatts för omfattande marknadsexperiment. Till skillnad från i skolan finns däremot inga enskilda huvudmän i komvux, utan bara offentliga huvudmän, kommuner och i vissa fall regioner. Kommunerna kan dock välja att lägga ut hela eller delar av sin utbildning på entreprenad enligt 23 kap. skollagen (2010:800) med bibehållet huvudmannaskap. Entreprenaden genomförs antingen genom upphandling av utbildningarna eller genom att utbildningsanordnare auktoriseras. År 2021 var det 662 000 kursdeltagare inom komvux som studerade hos en annan utbildningsanordnare än huvudmannen. Detta motsvarar 51 procent av samtliga kursdeltagare.

Idag finns det strukturella brister inom styrningen av och ansvarsfördelningen inom kommunal vuxenutbildning. Kvaliteten på utbildningarna varierar och behöver stärkas. Det är vanligt att det systematiska kvalitetsarbetet brister och särskilt tydligt är detta när utbildningen bedrivs på entreprenad av en extern utförare. Den socialdemokratiska regeringen ändrade Skolinspektionens instruktion så att myndigheten från och med 2022 är skyldig att genomföra löpande tillsyn av vuxenutbildning också på skolnivå, oavsett om utbildningen bedrivs av en kommun eller av en upphandlad entreprenör. Regeringen bör se över behovet av ytterligare verktyg för ökad kontroll av vuxenutbildningen.

Statens skolinspektion och Klivautredningen (SOU 2020:66) har visat på kvalitetsbrister inom komvux. En del av dessa brister kan härledas till entreprenadförhållandet inom komvux. Kommunerna uppger också svårigheter med upphandlingen, bl.a. att det kan vara svårt att få utbildningsföretag att lämna anbud på utbildning för få elever och att det kan bli långa och kostsamma processer om upphandlingen överklagas.

Verktygen för att följa upp och kontrollera att utbildningsverksamhet inom komvux har bra kvalitet behöver bli skarpare, inte minst när det gäller upphandlad verksamhet. En utredning ska därför genomföras av hur kontrollen över vuxenutbildningen kan öka och statens ansvar stärkas i syfte att öka kvaliteten och rättssäkerheten. Även de privata utbildningsanordnarnas roll ska ingå i analysen. Fokus måste samtidigt i större utsträckning läggas på att förhindra att brister uppstår istället för på att bara vidta åtgärder i efterhand om och när de uppdagas. Huvudmännen måste vara vaksamma så att inte vinstjakten går ut över kvaliteten.

2.1.3 Fler utbildningsplatser och höjd kvalitet inom regionalt yrkesvux

Trots ett stort och långsiktigt behov av yrkesinriktad utbildning på gymnasial nivå inom komvux (regionalt yrkesvux) har SD-regeringens hantering av yrkesvux präglats av plötsliga nedskärningar och kortsiktighet. I budgeten för 2023 skar man ner en miljard på vuxenutbildningen för att sedan återföra en del av medlen i vårändringsbudgeten och budgeten för 2024. Fortfarande är anslagen till vuxenutbildningen dock en halv miljard lägre än när regeringen tillträdde.

Vuxenutbildningen byggdes ut kraftigt av den socialdemokratiska regeringen, som också gjorde det till en rättighet att läsa på komvux. Regionalt yrkesvux har blivit en motor i omställningen på arbetsmarknaden och ett skarpt verktyg för jobb och integration. Den tidigare socialdemokratiska regeringen la också om utbildningspolitiken avseende hur gymnasieskolan och yrkesutbildningarna inom den kommunala vuxenutbildningen ska dimensioneras så att hänsyn framöver ska tas till arbetsmarknadens behov av kompetens.

Satsningen på regionalt yrkesvux behöver fortsätta med fokus både på att öka kvaliteten och på att skapa fler utbildningsmöjligheter för vuxna. Det är viktigt att kommunerna får möjlighet att planera utbyggnaden och dimensionera utbildningen efter de behov som finns. Om kvaliteten ska kunna öka bör ersättningen per plats inom regionalt yrkesvux höjas. En yrkesutbildning med hög kvalitet ger eleverna bättre yrkeskunskaper och leder till att en större andel får arbete efter utbildningen. För att kommunerna ska kunna erbjuda yrkesutbildningar i tillräcklig omfattning i förhållande till behoven i arbetslivet behöver statsbidraget för yrkesutbildningar i komvux ses över.

Yrkesutbildningen inom komvux kan bli mer effektiv och bättre anpassad efter de behov som finns, både på arbetsmarknaden och hos individer. I dag kommer en stor del av finansieringen av yrkesvux från ettåriga statsbidrag, vilket inte ger kommunerna den långsiktighet som utbildningen behöver. Det behövs därför mer långsiktighet och förutsägbarhet när det gäller statens finansiering av yrkesutbildning inom komvux.

Elevgruppen inom komvux har förändrats. För många av de utrikesfödda som ska etablera sig på den svenska arbetsmarknaden är yrkesvux det bästa alternativet. För att möta målgruppens behov och bryta segregationen behövs mer utbildning men också ökad kvalitet och stöd i utbildningen. Här är det viktigt att analysera vilka åtgärder, till exempel förbättrad tillgång till stöd, som kan få fler elever att nå målen med sin utbildning i komvux.

För att möta de behov som följer av klimatomställningen, den snabba utvecklingen av artificiell intelligens och en förändrad arbetsmarknad ställs nya krav på att säkerställa kompetensförsörjning inom en rad viktiga yrken. Det är därför viktigt att förändringar för att bättre kunna möta stora och snabbt uppkomna utbildningsbehov lokalt och regionalt görs.

I syfte att utreda en rad framtidsfrågor tillsatte den socialdemokratiska regeringen Yrkesvuxutredningen (U 2022:05). Denna har nu fått tilläggsdirektiv om att bland annat utreda och föreslå inriktning och utformning av en ny form av yrkesutbildning på gymnasial nivå med utgångspunkt i den modell som tillämpas för yrkeshögskolan.

Kombinationsutbildningar inom komvux är utbildningar där kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare (sfi) eller svenska som andraspråk kombineras med en yrkesutbildning på gymnasial nivå. Kombinationsutbildningar syftar till att förkorta vägen till arbete för nyanlända genom att eleverna studerar svenska språket och ett yrke samtidigt. Satsningen på kombinationsutbildningar har möjliggjort att fler utrikes födda kan få en sammanhållen språk- och yrkesutbildning som leder till arbete. Kombinationsutbildningar bör fortsatt stödjas och utvecklas för att förbättra utrikes föddas etablering i arbetslivet och integrationen i samhället.

2.1.4 Stärk utbildningen i svenska för invandrare och inför ett kommunalt språkansvar

Segregation i samhället leder både till arbetslöshet och till att människor känner sig utanför samhället. Utrikes födda är överrepresenterade bland arbetslösa och för många är bristande kunskaper i svenska språket ett stort hinder. Svenska språket är helt avgörande för att det ska gå att etablera sig på arbetsmarknaden och för att bli en del av det svenska samhället. Att kunna tala, skriva och läsa på svenska är ett krav inom många yrken och ofta nödvändigt för att det ska gå att delta i utbildning. Språket lägger grunden för självständighet, delaktighet och en fungerande integration och är även en förutsättning för vårt gemensamma välstånd och vår gemensamma välfärd. Därför är sfi helt avgörande i det svenska utbildningssystemet.

Det är väl känt att det finns kvalitetsbrister inom komvux i svenska för invandrare (sfi) och att kvaliteten inom sfi och komvux behöver stärkas. För att fler ska kunna lära sig svenska måste sfi fungera bättre. Genomströmningen inom sfi behöver förbättras. Fler vägar måste skapas för att möjliggöra övergångar till eller kombinationer med andra delar av vuxenutbildningen. Utökad undervisningstid vore ett sätt att öka genomströmningen och därmed snabba på integrationen.

Den socialdemokratiskt ledda regeringen införde en utbildningsplikt för nyanlända vuxna med kort utbildning som står långt ifrån arbetsmarknaden. Därmed kan dessa elever hänvisas till studier inom kommunal vuxenutbildning (komvux). Fortfarande är det dock så att en mindre andel av de som omfattas av utbildningsplikten inte tar del av utbildning. Klivautredningen, SOU 2020:66, visade bland annat att huvudmännen inte har tillräcklig kännedom om vilka kommuninvånare som saknar grundläggande kunskaper i svenska. Därmed får många som har rätt till sfi inte del av sådan undervisning. Ett kommunalt språkansvar ska införas som förpliktigar kommunen att söka upp och få dem som har rätt att delta i sfi att också göra det.

2.2 Bygg ut och utveckla yrkeshögskolan för framtiden

När företag misslyckas med rekryteringar beror det ofta på bristen på personer med rätt yrkeserfarenhet. Kompetensbristen lägger hinder i vägen för utvecklingen av både välfärden, samhället och företag. Människor får inte jobbet som de drömmer om och vill utvecklas inom. Yrkeshögskolan har bevisat att man skapar utbildningar som i mycket hög utsträckning leder till arbete och blivit en verklig motor för regional tillväxt och kompetensförsörjning runtom i landet. Den kompetens som en yrkeshögskoleutbildning ger bidrar till stärkt kvalitet i både välfärden och näringslivet.

Den socialdemokratiskt ledda regeringen fördubblade antalet utbildningsplatser i jämförelse med 2014 års nivå, men trots det är efterfrågan på yrkeshögskoleutbildade fortsatt stor från arbetsmarknaden. I budgetpropositionen för 2023 skar högerregeringen ner på antalet utbildningsplatser, för att sedan ångra sig och återföra medel i budgeten för 2024. Regeringens nedskärningar och ryckiga tilldelning av platser försämrar planeringsförutsättningarna och riskerar att försämra både tillgången och kvalitén på utbildningar.

Vi socialdemokrater ser att yrkeshögskolan behöver byggas ut ytterligare för att möta de fortsatt stora kompetensbehoven runtom i Sverige. Utbyggnaden behövs inte minst i regioner som präglas av stora företagsetableringar och företagsexpansioner, men också för att möjliggöra omställningen inom en rad sektorer. Klimatomställningen och den ökande användningen av artificiell intelligens är två exempel. Ökad tillgång till rätt kompetens är också nödvändig inom sektorer som redan utgör styrkeområden, såsom fordonsindustrin som nu utvecklas inom batteritillverkning. Detta är avgörande för att stärka Sveriges position som en global aktör på området men också för att främja elektrifieringen i industrin och samhället i stort.

Expansionen av yrkeshögskolan behöver fortsätta under de kommande åren samtidigt som utbildningssystemet vårdas och utvecklas. Framtidens yrkeshögskola – stabil, effektiv och hållbar (SOU 2023:31) har föreslagit att utbildningsplatserna på yrkeshögskolan de kommande 10 åren ska växa i en takt som motsvarar 35 procent i förhållande till nuläget.

Även om yrkeshögskolan fördubblade sin volym åren 2014–2021 visar uppföljningsdata att utvidgningen genomförts med bibehållen kvalitet och goda resultat. Antalet sökande har ökat, liksom nyttjandegraden. Andelen inställda omgångar och outnyttjade platser har minskat. Eftersom kompetensbristerna fortsatt är stora och söktrycket högt på yrkeshögskoleutbildningar, och ökar ytterligare med införandet av omställningsstudiestödet, ser vi att en större utbyggnad är både möjlig och nödvändig. Vi socialdemokrater föreslår därför att yrkeshögskolan fortsätter att byggas ut.

Yrkeshögskolan är en decentraliserad utbildningsform. Med kraftigt ökade volymer ökar också behovet av en samlad stödstruktur. Därför finns det behov av ett gemensamt system för ansökan till yrkeshögskolan samt ett förstärkt system för studiedokumentation för yrkeshögskolan.

2.3 Lärcentrum för utbildning och kompetens i hela landet

Möjligheten att studera är inte jämlikt fördelad över landet och ofta drabbas mindre orter och landsbygden av brist på kompetens. Landsbygden utarmas när människor inte ser några möjligheter att utvecklas och försörja sig, vilket också dränerar välfärden och företag på kompetens. Om hela Sverige ska kunna leva måste det finnas möjligheter att utbilda sig i hela landet. Var man bor ska inte avgöra om man kan studera eller inte.

Den socialdemokratiskt ledda regeringen investerade i nyetableringen och utvecklingen av lärcentrum där den studerande erbjuds stöd från lärare och annan personal samt ges möjlighet att möta andra studerande. Pandemin visade på möjligheterna med att arbeta och studera på distans. För att fler ska kunna bo där de vill bör distansutbildningen fortsätta att utvecklas.

Lärcentrum ökar möjligheterna att bo, studera och arbeta i hela landet och har visat sig spela en viktig roll för den nationella, regionala och kommunala kompetensförsörjningen. Vi socialdemokrater vill att lärcentrum fortsätter att utvecklas och bli tillgängligt för fler runtom i landet. Samverkan mellan kommuner, yrkeshögskolan och lärosäten bör stärkas så att fler utbildningsplatser kopplas till lärcentrum och den digitala pedagogiken utvecklas för att säkra kvaliteten i utbildningarna.

3 Högre utbildning och forskning för utveckling i hela landet

Högre utbildning och forskning är helt avgörande för Sverige som kunskapsnation, men också för att ge alla möjligheter till bildning och stärka livschanser. Ändå är tillgången till högre utbildning ojämnt fördelad runtom i landet och mellan människor. Detta berikar en del regioner, medan andra blir fattigare. Precis som i grundskolan spelar föräldrarnas utbildningsbakgrund en helt avgörande roll för att studera vidare på högskolan och för möjligheterna att klara studierna. Andelen som går vidare till högre utbildning är också helt beroende av var i landet man bor. I Danderyd är det 79 procent som påbörjat högskolestudier vid 24 års ålder, medan motsvarande siffra i de tio kommunerna med lägst övergångsfrekvens ligger mellan 10 och 20 procent. Förutom den sociala sammansättningen är det den geografiska närheten till högre utbildning samt situationen på den lokala arbetsmarknaden som faller avgörandet. Utrikes födda män som invandrat någon gång mellan 7 och 12 års ålder påbörjar högskolestudier i lägst utsträckning.

Högre utbildning och forskning är kraftfulla verktyg för att stärka både samhället, människan och regioners utvecklingskraft, men detta är möjligheter som är ojämnt fördelade. Mer måste göras för att högre utbildning av hög kvalitet ska finnas i hela landet.

För oss socialdemokrater är det självklart att Sverige ska vara en kunskapsnation som ska konkurrera med kunskap och kompetens, inte med låga löner. År 2014 initierade den socialdemokratiskt ledda regeringen ett kunskapslyft för kompetensförsörjning och bättre möjlighet till utbildning i hela landet. Det innebar en utbyggnad av permanenta utbildningsplatser, inklusive studiestöd, inom komvux, yrkeshögskolan, folkhögskolan och högskolan som år 2022 beräknades motsvara över 160 000 utbildningsplatser över hela landet. Cirka 42 000 utbildningsplatser (helårsstudenter) tillfördes högskolan år 2022. Därtill har medel satsats för att stärka livslångt lärande.

Vägvalet att bygga ut den högre utbildningen med fler utbildningsplatser och lärosäten har varit viktigt för att stärka Sverige som kunskapsnation. Att det finns universitet, högskolor och forskning av hög kvalitet i hela landet stärker inte bara kompetensförsörjningen, innovationskraften och tillväxten på regional nivå, utan lyfter hela vårt lands konkurrenskraft. Därför vill vi socialdemokrater ha både spets och bredd i högre utbildning och forskning och fortsätta att stärka och utveckla lärosäten i hela landet.

Högre utbildning och forskning är avgörande för den gemensamma välfärdens kvalitet och kapacitet, men också för att öka sysselsättningsgraden och ta tillvara alla människors drivkraft. Att högskolan är avgiftsfri och att vi har ett starkt och jämlikt studiemedel som skapar förutsättningar för fler att studera är avgörande för att möjliggöra detta. Förmågan att ställa om från gammal till ny teknik och från gamla till nya jobb har gjort Sverige till ett av världens mest innovativa och konkurrenskraftiga länder.

Vi vill modernisera Sverige. Då måste vi ligga i framkant och använda teknikutvecklingen och forskning för att se till att forskning och utveckling, investeringar och jobb hamnar just här. Om vi ska lösa klimatkrisen måste samverkan mellan akademien, staten och arbetsmarknadens parter fortsätta att förbättras – inte minst regionalt. För jobben och välfärden är tillgången till högre utbildning och forskning av stor vikt för den regionala utvecklingen – yrken som lärare, sjuksköterskor och ingenjörer behövs och ska kunna utbildas i hela landet.

Det ska vara attraktivt att investera i och utveckla produktion och tjänster i Sverige. Behovet av omställning är en möjlighet för Sverige att skapa jobb som bygger landet hållbart och visar vägen för andra länder. Takten i jobbskapandet ska öka, kompetensförsörjningen stärkas och arbetstagares möjlighet till utbildning vidareutvecklas.

Möjligheten att utbilda sig, med ett tydligt fokus på bristyrken, ska öka på alla nivåer. Det kräver att den högre utbildningen byggs ut samtidigt som utbudet av utbildning bättre anpassas till arbetsmarknadens behov. Det måste också öppnas fler vägar till och genom högre utbildning, både som ett sätt att bekämpa den sociala snedrekryteringen till högskolan och som ett sätt att få fler behöriga sökande till utbildningar där dessa är för få.

3.1 Bättre resurstilldelning för stärkt kvalitet på utbildningarna

Genom kunskapslyftets utbyggnad har antalet utbildningsplatser inom högskolan ökat, men trots det råder det fortfarande brist på utbildad arbetskraft inom många yrken. Även den demografiska utvecklingen med växande ungdomskullar talar för att antalet utbildningsplatser behöver fortsätta att öka. Det nya omställningsstudiestöd som införts av den socialdemokratiskt ledda regeringen i samverkan med arbetsmarknadens parter innebär också att efterfrågan på högre utbildning bland yrkesverksamma kommer att

öka. Dagens system för dimensionering och resurstilldelning till högre utbildning infördes på 1990-talet och har sedan många år tillbaka behövt kompletteras med särskilda satsningar i form av såväl riktade utbyggnader av utbildningsplatser inom bristyrken som höjda ersättningsbelopp för att öka kvaliteten på vissa utbildningar. Detta har skapat en ryckighet i lärosätenas finansiering samtidigt som utbildningsutbudet ändå inte fullt ut anpassats till arbetsmarknadens behov. Nuvarande system missgynnar dessutom kortare kurser som riktar sig till andra än traditionella ungdomsstudenter. Det har i sin tur lett till att särskilda undantag från de vanliga resurstilldelningsreglerna har gjorts för vissa sådana kurser.

Kvalitén inom den högre utbildningen behöver fortsätta att stärkas med fokus på områden som lärarledd tid, pedagogik och forskningsanknytning. Idag har många utbildningar, främst inom humaniora, lite lärarledd tid på grund av bristande resurser. Det påverkar kvaliteten negativt. På andra utbildningar, inklusive utbildningar till bristyrken som civilingenjör och lärare, är andelen avhopp höga, vilket innebär behov av extra kvalitetshöjande insatser även där.

En översyn behöver göras av högskolans resurstilldelningssystem för att lärosätena ska ha stabila förutsättningar samtidigt som utbildningsutbudet i större utsträckning kan riktas mot områden där det råder brist på arbetskraft. En sådan översyn bör även innefatta frågan om hur resurstilldelningssystemet kan utformas så att kvalitet kan upprätthållas i alla utbildningar, inklusive forskningsanknytning, men också tillräckliga resurser för undervisning samt pedagogisk utveckling.

Brist på platser för verksamhetsförlagd utbildning (VFU-platser) utgör idag en begränsning för utbyggnaden av utbildningar inom viktiga välfärdsyrken. För att öka tillgången på VFU-platser ska såväl offentliga som privata verksamheter åläggas att ta emot VFU-studenter.

3.2 Fortsätt att utveckla studenthälsan

Studenters hälsa påverkar möjligheterna att genomföra studierna. Den vanligaste orsaken till att studenter söker sig till studenthälsan är enligt Sveriges förenade studentkårer psykisk ohälsa. Den socialdemokratiskt ledda regeringen stärkte studenthälsan och gav Stockholms universitet, Linköpings universitet och Universitets- och högskolerådet (UHR) i uppdrag att utveckla en gemensam webbportal för studenthälsovården. Detta för att öka den digitala samordningen och öka likvärdigheten i tillgång till studenthälsovård. Det är dock långt ifrån tillräckligt. Studenthälsan behöver fortsätta att utvecklas och landets lärosäten bör samverka med studentkårerna för att förebygga psykisk ohälsa bland studenterna.

De satsningar som den socialdemokratiskt ledda regeringen gjorde på sommarkurser är viktiga både för att möjliggöra för fler studenter att bli klara med sin examen tidigare men också som steg mot ett treterminssystem. För att ge bättre möjligheter till återhämtning och minska ohälsan bör försöksverksamhet genomföras med tidigare terminsstart och en hösttermin som slutar före jul.

3.3 AI och dess påverkan på utbildningsväsendet

AI kommer de kommande åren att förändra och påverka alla utbildningsformer, inte minst högre utbildning och forskning. Det är därför viktigt att regeringen ser till att myndigheterna inom utbildningsområdet håller sig uppdaterade och samlar in kunskap om hur AI används. Detta för att kunna sprida kunskap om möjligheter och risker med AI.

3.4 Fler utbildningsplatser för att möta efterfrågan kopplad till omställningsstudiestödet

Med omställningsstudiestödet på plats har Sverige nu världens bästa system för omställning. Det stärker arbetstagarnas möjlighet till kompetensutveckling på arbetsmarknaden. Omställningsstudiestödet, med kompletterande kollektivavtal, innebär att de allra flesta kan studera med en ersättning som motsvarar 80 procent av lönen i upp till ett år. Det blir därmed möjligt för människor att mitt i livet välja att satsa på omställning eller kompetensutveckling utan att behöva känna oro för sin privatekonomi.

För att omställningsstudiestödet ska få fullt genomslag i förbättrade möjligheter till omställning och kompetensutveckling krävs ett utbildningsutbud som är anpassat till arbetsmarknadens behov och målgruppens efterfrågan. Ökad flexibilitet behövs i utbildningsutbudet med fler korta kurser och fler kurser på deltid. Då en majoritet av de sysselsatta idag har en eftergymnasial utbildning kommer mycket av utbildningsutbudet att behöva vara på såväl eftergymnasial nivå som högskolenivå. Det kräver att ett nytt kursutbud tas fram, men också att kurser som idag ligger sent i längre utbildningsprogram öppnas upp och görs tillgängliga till exempel för personer som har äldre utbildning inom området.

Utöver kortare kurser är det också viktigt att det finns utbildningsprogram som motsvarar den fulla tiden av upp till ett års heltidsstudier för att möjliggöra karriärbyten eller mer omfattande kompetensutveckling. Ett bra exempel är den försöksverksamhet med en ettårig kompletterande pedagogisk utbildning för blivande lärare som inleddes 2022. Denna försöksverksamhet bör fullföljas och utökas. Även på andra områden kan kurser motsvarande en eller två terminers heltidsstudier på avancerad nivå användas för att skapa nya vägar in i bristyrken eller för att tillföra spetskompetens.

I juni 2022 beslutade den dåvarande socialdemokratiska regeringen om ett uppdrag till universitet och högskolor att analysera sitt utbildningsutbud för yrkesverksamma med anledning av införandet av omställningsstudiestödet. Universitetskanslersämbetet (UKÄ) pekade i sin analys på att lärosätena bör intensifiera sitt arbete med att utveckla utbildningsutbudet för yrkesverksamma. Regeringen bör därmed låta detta ligga till grund för uppdrag och resurser för att utveckla och anordna kurser och utbildningar som är anpassade till arbetsmarknadens behov och den efterfrågan från yrkesverksamma som omställningsstudiestödet frigör.

3.5 Fler ska ha möjlighet att studera inom högre utbildning

Det finns flera anledningar till att försöka skapa och tydliggöra nya vägar till och genom högre utbildning. Även om möjligheterna att studera är goda i Sverige så är det fortfarande dubbelt så vanligt att studera vidare om ens föräldrar har högskoleutbildning.

Utbildningsklyftan ska stängas. Människors bakgrund ska inte styra vilka som studerar på högskola och universitet. Snedrekryteringen utifrån klass, kön och geografi skall brytas. Att utrikes födda inte påbörjar högskolestudier i samma utsträckning som inrikes födda återspeglar att både samhället och den högre utbildningen är segregerad. Mer måste göras för att bredda rekryteringen. Arbetslivserfarenhet bör återigen ses som meriterande vid ansökan till högskolan.

Högre utbildning behöver finnas i varje län för att bredda rekryteringen till högre studier och säkerställa utvecklingskraft i hela landet. Satsningarna på högskoleutbildning via lärcentrum och korta kurser för yrkesverksamma behöver också fortsätta. Detta är avgörande både för den enskildes tillgång till utbildning och för att säkra näringslivets och välfärdens kompetensförsörjning även på mindre orter.

Omställningsstudiestödet kommer att göra att fler återvänder till högskolan eller börjar studera där för första gången, efter en lång tid i arbetslivet. Fler kommer att vilja tillgodoräkna sig tidigare utbildning. Behovet av validering och vägledning kommer därför att öka. Det finns också ett behov av att förbättra möjligheterna att röra sig mellan yrkeshögskolan och högskolan.

En möjlighet att få fler intresserade sökande till utbildningar är att skapa anpassade vägar för personer som redan har en gymnasial utbildning på området ifråga och som efter några år i arbetslivet vill studera vidare. Detta skulle också kunna bidra till att bredda rekryteringen till högre studier. Det behöver också ses över om och hur högskoleprovet kan användas för att bredda rekryteringen till högskolan.

Redan idag finns möjligheter till validering för både tillträde till högskolan och tillgodoräknande. Lärosätena har dock inga särskilda resurser avsatta för validering och dagens resurstilldelningssystem missgynnar tillgodoräknande. Regeringen bör därför överväga att ge lärosätena öronmärkta resurser för validering.

Universitets- och högskolerådet fick av den socialdemokratiska regeringen i uppdrag att utveckla ett nationellt prov som mäter grundläggande behörighet till högskolestudier och bedriva en försöksverksamhet 2022–2023. Det grundläggande behörighetsprovet mäter kompetenser på gymnasienivå i svenska, engelska och matematik och ett antal kognitiva kompetenser. Målgruppen är personer som är minst 24 år och som inte har slutfört en gymnasieutbildning eller motsvarande inom komvux. Ett första provtillfälle hölls den 9 oktober 2022 och det är upp till regeringen att besluta om att försöksverksamheten ska permanentas. Socialdemokraterna anser att försöksverksamheten bör fortsätta och permanentas om den faller väl ut.

Regeringen gör i sin budgetproposition en neddragning i fråga om lärosätenas administration. Vi förutsätter att regeringen har en gedigen grund för denna besparing och att den därför inte kommer att leda till ett minskat antal utbildningsplatser.

3.6 Värna forskningens frihet

Att forskare fritt kan välja forskningsämne och forskningsmetod samt fritt publicera forskningens resultat är grundläggande både för forskningens kvalitet och för en fungerande demokrati. Forskningspolitiken har ett ansvar för att rikta resurser till att lösa angelägna samhällsproblem och bidra till ett konkurrenskraftigt näringsliv men den måste samtidigt ge goda förutsättningar för fritt kunskapssökande. Grundläggande är att politiker aldrig får styra forskningens resultat eller vilka metoder som ska användas eller utöva påtryckningar på enskilda forskare.

Sverige ska såväl nationellt som internationellt värna forskningens frihet och främja öppen vetenskap. Att värna forskningens frihet är särskilt viktigt i en tid av fakta-resistens och hot och hat mot forskare. Auktoritära och illiberala strömningar har, där de fått makten, ofta fört en politik som minskat forskningens oberoende och till och med tvingat universitet att stänga eller flytta sin verksamhet. Den svenska regeringen borde markera tydligt mot sådana tendenser.

Hotbilden mot Sverige har ökat. Säkerhetspolisens lägesbild för 2022/2023 visade på en svårbedömd omvärldsutveckling där hoten förstärker varandra och förändringar sker snabbt. Främmande makt lägger omfattande resurser på att få ut avancerad teknologi från Sverige och auktoritära stater samverkar i högre grad. Spridningen av konspirationsteorier och antistatliga budskap ökar. Hotbilden ökar i samhället i stort, men också gentemot universitet och högskolor. Lärosätena behöver därför jobba aktivt med de säkerhetspolitiska frågorna t ex genom att stärka skyddet av både information och verksamhet, samtidigt som den akademiska friheten och grundläggande principer om öppenhet och samarbete måste värnas.

Ett stort hot mot den akademiska friheten i Sverige idag är hot och hat mot forskare. Vi behöver både fri forskning och forskare som utan rädsla kan berätta om sina forskningsresultat för svenska folket. Påtryckningar, hot och hat mot forskare slår inte bara mot forskarna själva utan mot hela den kunskapsgrund som behövs för en fri debatt och kloka beslut. Politiska företrädare måste också tydligt visa att hot och hat mot forskare är oacceptabelt. Regeringen måste ta tydlig ställning för att värna den akademiska friheten. Detta innebär också att vara transparent, föra dialog och ge lärosäten och forskare långsiktiga förutsättningar för sin verksamhet.

Ett sätt att stärka forskningens frihet är att forskare ges tryggare anställningar. Visstidsanställningarna behöver minska och förekomsten av staplingar av tidsbegränsade anställningar behöver ses över. Detta är även viktigt ur ett jämställdhets- och arbetsmiljöperspektiv. Nya karriärvägar mellan högskolan och det omgivande samhället behöver öppnas upp för att höja kvaliteten i välfärden och andra kunskapsintensiva verksamheter, öka spridningen av forskningsresultat samt tillföra forskning och undervisning nya impulser.

Högskolelagen (1992:1434) slår fast att jämställdhet mellan kvinnor och män alltid ska iakttas och främjas i högskolornas verksamhet (1 kap. 5 §). Av den forskningspolitiska propositionen framgår också att myndighetsstyrningen avses att utvecklas så att den tydligare främjar en jämställd högskola med goda arbetsvillkor. Även om utvecklingen av jämställdheten när det gäller exempelvis anställningar och möjligheter att meritera sig går framåt, visar en undersökning från UKÄ på stora könsskillnader mellan ämnen. Arbetet med att öka jämställdheten måste fortsätta.

Öppen vetenskap ökar såväl tillgången till forskningsresultat som transparensen i forskningen. För att möjliggöra detta behöver såväl formerna för publicering av vetenskapliga resultat som de akademiska meriteringssystemen förändras. Mycket av detta ligger på vetenskapssamhället självt men behöver understöd av staten och forskningsfinansiärerna nationellt och internationellt.

Det plötsliga, ensidiga och överraskande beslut om att förkorta förordningstiden för lärosätenas styrelser som regeringen tog utgör också ett hot mot den akademiska friheten, vilket många inom forskarvärlden påpekat. Något liknande har aldrig tidigare hänt i Sverige. Den korta mandattiden gör det nu svårt för styrelser att agera på ett långsiktigt sätt. Ledamöter som valts har fått en signal om att de snart kan vara utbytta

om de inte agerar på ett sätt som behagar regeringen. Regeringen har också mer än antytt att det kan finnas personer bland dem som utsågs som utgör ett hot mot den nationella säkerheten. Vi socialdemokrater menar att det i så fall vore högst oansvarigt att alls låta dem sitta i någon universitetsstyrelse.

Regeringen har också uttryckt en vilja att styra vilken kompetens och därmed indirekt vilka personer som i framtiden ska komma i fråga för dessa uppdrag. Detta innebär ett enormt avsteg från den ordning som tagits fram tillsammans med akademien och utgör därför ett stort avsteg från den akademiska friheten.

Regeringen har också plötsligt och utan förvarning skurit ned på utvecklingsforskningen. Redan utlysta forskningspengar drogs tillbaka, utan respekt för alla de arbetstimmar som redan lagts ned i ansökningsprocessen, av både svenska och utländska forskare. Detta skadar tilltron till staten som forskningsfinansiär, både inom och utanför vårt land.

3.7 Stärk forskningens finansiering

Socialdemokraterna vill fortsätta att investera långsiktigt i forskningen och höja de statliga forskningsanslagen. Under den förra mandatperioden genomförde den socialdemokratiska ledda regeringen en nivåhöjning av de statliga medlen till forskning med 3,75 mdkr under perioden 2021–2024. Forsknings- och innovationspropositionen innehöll satsningar på forskning inom klimat och miljö, hälsa och välfärd, digitalisering, kompetensförsörjning och arbetsliv samt ett demokratiskt och starkt samhälle. Det stärker Sverige i den internationella konkurrensen.

En särskild satsning på forskningsinfrastruktur som kan användas såväl av forskningen som av industrin bör övervägas. Det behövs en översyn av den statliga forskningsfinansieringen för att säkerställa att myndighetsorganisationen effektivt stödjer forskning och innovation av högsta kvalitet, är anpassad till samhällsutvecklingen och främjar nationella och globala samarbeten samt tillgång till forskningsinfrastruktur. Den socialdemokratiska regeringen tillsatte i juni 2022 en statlig utredning med uppgift att göra just en sådan översyn.

3.8 Behov av särskilda forskningssatsningar

3.8.1 Rymdsatsning för säkerhet och klimat

Sveriges geografiska läge, tekniska och vetenskapliga kunnande och redan existerande infrastruktur ger oss en unik möjlighet att tillhöra de ledande länderna på rymdområdet, samtidigt som rymden blir allt viktigare ekonomiskt, säkerhetspolitiskt och för klimatarbetet. För att detta ska bli verklighet behöver en ny rymdlag antas, ett arbete som inleddes under den socialdemokratiska ledda regeringen. Regeringen bör skyndsamt lämna ett sådant förslag till riksdagen. Samtidigt finns det ett stort behov av att stärka resurserna till rymdforskning och av att ett nationellt satellitprogram etableras.

3.8.2 Polarforskning för klimat och säkerhet

Polarforskningen är viktig för att öka kunskaperna om klimatförändringarna och de säkerhetspolitiskt viktiga polartrakterna. Ett polarforskningsfartyg är en viktig resurs för

Sverige och för vår attraktivitet som samarbetspartner. Ett nytt polarforskningsfartyg skulle befästa Sveriges ställning som ett ledande land inom polarforskningen.

3.8.3 Satsning på cybersäkerhet

De senaste åren har visat hur viktigt det är att skydda samhällskritiska system och förhindra intrång och störningar hos såväl offentliga som privata aktörer. Satsningar för att stärka Sveriges förmåga på området genom att etablera särskilda forsknings- och utbildningsprogram för cybersäkerhet är viktiga.

3.8.4 Moderniserad insamling av text, ljud och bild

Det nuvarande regelverket för pliktexemplar är föråldrat och avspeglar varken dagens publiceringslandskap eller de tekniska möjligheter som finns att samla in och tillhandahålla text, ljud och bild. Frågan har utretts i SOU 2021:32 och regeringen bör skyndsamt gå vidare och lämna förslag till en ny modern lag om pliktmaterial som ska säkra insamling och tillgång till såväl tryckt som digitalt material.

4 Anslagsförändringar

1:5 Utveckling av skolväsendet och annan pedagogisk verksamhet

Inom många sektorer är samhället och omställningen helt beroende av specifika yrkeskunskaper. Dessa finns ibland inom små men helt nödvändiga yrkesområden. För att tillgodose utbildningsbehovet inom dessa branscher och samtidigt höja kvaliteten införde den socialdemokratiskt ledda regeringen en försöksverksamhet med branschskolor. Detta innebär att huvudmän för en utbildning på yrkesprogram inom gymnasieskolan eller komvux kunde sluta avtal med en branschskola om att utföra delar av utbildningen på entreprenad, samtidigt som huvudmannskapet förblev hos huvudmannen. Vi socialdemokrater ser en fortsatt potential att på detta sätt höja kvaliteten och samtidigt trygga yrkesutbildad arbetskraft i flera sektorer. Statsbidraget för branschskolor till huvudmän ska därför återinföras efter att försöksverksamheten lagts ner av SD-regeringen. För detta ändamål föreslår Socialdemokraterna att anslaget 1:5 höjs med 25 miljoner kronor.

Sedan 2021 finns ett statsbidrag för bättre arbetsmiljö och arbetsvillkor för lärare i socioekonomiskt utsatta områden som omfattar 150 skolor. Jämte behovet att kraftigt öka resurserna till skolan via likvärdighetsbidraget, numera kallat kunskapsbidraget, behöver resurserna fortsätta att öka till skolor som ligger i utsatta områden. Socialdemokraterna föreslår därför att anslaget 1:5 ökar med 200 miljoner istället för de 165 som regeringen föreslagit. Socialdemokraterna föreslår alltså 35 miljoner kronor utöver regeringens satsning i syfte att öka resurserna till bättre arbetsmiljö och arbetsvillkor för lärare i skolor med socioekonomiska utmaningar.

1:14 Särskilda insatser inom skolområdet

Specialpedagogiska skolmyndighetens statsbidrag för anpassade lärmiljöer för elever med särskilda behov är kraftigt översökt och behöver förstärkas. Det finns en stor efterfrågan bland skolhuvudmän som kan söka bidrag för att inrätta anpassade lärmiljöer i grundskolan och gymnasieskolan från SPSM, med få elever och hög personaltätet. Socialdemokraterna föreslår därför att anslaget 1:14 förstärks med 30 miljoner kronor.

1:15 Statligt stöd för stärkt likvärdighet och kunskapsutveckling

För att stärka kunskapsresultaten och öka likvärdigheten i skolan behöver mer resurser gå dit de behövs mest. År 2018 införde den socialdemokratiskt ledda regeringen likvärdighetsbidraget, ett statsbidrag för stärkt likvärdighet och kunskapsutveckling i skolan. Och det gör skillnad. Enligt Statskontorets (2021) utvärdering av likvärdighetsbidraget har det i stor utsträckning lett till mer resurser där behoven är som störst och satsningar på mer och bättre utbildad personal i skolorna. Den socialdemokratiskt ledda regeringen ökade statsbidraget från 1 miljard kronor till över 6,5 miljarder kronor för 2022. Därefter stoppades den planerade utbyggnaden av SD-regeringen i budgeten för 2023, vilket innebar att statsbidraget i fasta priser minskade med flera hundra miljoner på grund av kostnadsökningarna. I budgetpropositionen för 2024 döps anslaget om till ”kunskapsbidraget” och ökar till 7,478 miljarder. Detta motsvarar dock bara en uppskrivning med inflationen utifrån 2022 års nivå. För åren 2025 och 2026 lämnar SD-regeringen anslaget oförändrat, vilket betyder att man avser att fortsätta att låta inflationen äta på anslaget.

Vi socialdemokrater ser att likvärdighetsbidraget/kunskapsbidraget behöver fortsätta att öka med verkliga pengar så att skolan får mer resurser till lärare och undervisning. Socialdemokraterna föreslår därför att anslaget 1:15 förstärks med ytterligare 700 miljoner kronor. För att ytterligare stärka arbetet med tidiga insatser, så att de som behöver extra stöd verkligen får det, vill vi att mer av resurserna inom likvärdighetsbidraget riktas mot lägre årskurser. Garantin för tidiga stödinsatser, läsa, skriva, räkna, infördes i skollagen inför läsåret 2019/20 för att stärka skolornas arbete med att utveckla elevernas kunskaper inom svenska, svenska som andraspråk och matematik. Skolinspektionens utvärdering av garantin visar att den fungerar väl i den del som handlar om att kartlägga och uppmärksamma elevers stödbehov, men mindre väl i de delar som ska se till att eleverna får det stöd som de är i behov av. Garantin når alltså inte hela vägen. Detta stärker oss i vår uppfattning om att stöd måste sättas in tidigare än idag, och för att avspegla detta behöver det statliga stödet till skolan riktas mer mot de lägre årskurserna.

Regeringen aviserar i budgetpropositionen att den avser att revidera kriterierna för likvärdighetsbidraget/kunskapsbidraget. För oss socialdemokrater är det av största vikt att statens stöd till skolan fortsätter att fördelas utifrån socioekonomiska kriterier för att leva upp till målen om att skolan ska vara likvärdig.

11:7 Maxtaxa i förskola, fritidshem och annan pedagogisk verksamhet samt kvalitetshöjande åtgärder inom förskola

I Sverige ska barn ges goda förutsättningar att lyckas i skolan, men ändå ser vi att barn ges ojämlika villkor redan från skolstart. Bristande kunskaper i svenska språket försvårar inläringen och förståelsen även i andra ämnen. Inte sällan har de barn som är i allra störst behov av träning och utveckling i svenska språket också sämst tillgång till språkträning. Grundläggande är att personalen själv behärskar svenska språket väl. För att motverka segregationen och möjliggöra en bra skolstart för alla barn måste förskolans språkutvecklande arbete förstärkas, i synnerhet i förskolor i utsatta områden.

Socialdemokraterna föreslår en särskild satsning på språkutveckling och höjd kvalitet till de 200 förskolor i landet som behöver det mest. Därför anslås 150 miljoner kronor till anslag 11:7 i syfte att öka resurserna till 200 förskolor i utsatta områden.

Förskolan är avgörande för att de barn som inte talar svenska hemma ska ha goda möjligheter att lära sig språket. Därför vill vi införa språkrav för pedagogisk personal i förskolan. Den personal som behöver det ska få utbildning för att klara språkraven. Socialdemokraterna föreslår därför att 80 miljoner kronor anslås till anslag 11:7 för att införa språkrav och ett språklyft för pedagogisk personal i förskolan. Medlen ska kunna användas till bland annat att genomföra språktest och språkutvecklande insatser för personal och verksamhet. I BP24 kan man se att regeringen beräknar att anslaget för maxtaxa inom förskola, fritidshem och annan pedagogisk verksamhet samt kvalitets- höjande åtgärder inom förskola ska minska kraftigt från och med 2025. Regeringen förklarar inte vidare varför de planerar att dra ned på anslaget så kraftigt. Av tradition föreslås inte några trappor i vårt alternativ till BP24, men vi vill ändå här tydligt markera att vi anser att kvaliteten inom de här verksamheterna behöver öka, inte minska.

Anslag 1:17 Statligt stöd till vuxenutbildningen

Arbetslösheten är fortfarande på höga nivåer, inte minst bland utrikes födda, samtidigt som välfärden och företag inte hittar den kompetens de söker för sina verksamheter. Detta kompetensgap är ett hot både mot välfärdens kvalitet och mot omställningen av samhället. I budgeten för 2023 skar SD-regeringen ner en miljard på vuxenutbildningen för att sedan återföra en del av medlen i budgeten för 2024. Fortfarande är anslagen till vuxenutbildningen dock en halv miljard lägre än när regeringen tillträdde.

Socialdemokraterna anslår i vårt alternativ till BP24 ytterligare 500 miljoner kronor till anslag 1:17 Statligt stöd till vuxenutbildningen utöver regeringens förslag. I synnerhet ska satsningen på regionalt yrkesvux fortsätta att växa, men det är också viktigt att människor via komvux har goda chanser att läsa in betyg och kurser som gör dem behöriga att läsa vidare på högskolan. Inom ramen för det ökade stödet till vuxenutbildning vill vi också att kombinationsutbildningar fortsätter att utvecklas.

Möjligheten att studera är inte jämnt fördelad över landet och ofta drabbas mindre orter och landsbygden av brist på kompetens. Landsbygden utarmas när människor inte ser några möjligheter att utvecklas och försörja sig, vilket också dränerar välfärden och företag på kompetens. Lärcentrum ökar möjligheterna att bo, studera och arbeta i hela landet och har visat sig spela en viktig roll för den nationella, regionala och kommunala kompetensförsörjningen. Vi socialdemokrater vill att lärcentrum fortsätter att utvecklas

och blir tillgängliga för fler runtom i landet. Därför anslås 50 miljoner kronor till anslag 1:17 för att utveckla och bygga ut satsningen på lärcentrum.

1:19 Statligt stöd till yrkeshögskoleutbildning

Yrkeshögskolan har blivit en verklig motor för regional tillväxt och kompetensförsörjning. Allt fler arbetsgivare söker kompetens från yrkeshögskolan. Den socialdemokratiskt ledda regeringen har sedan 2014 fördubblat antalet utbildningsplatser, men trots att antalet examinerade från yrkeshögskolan fortsätter att öka för varje år är efterfrågan på yrkeshögskoleutbildade fortsatt stor. Söktrycket på utbildningarna har också ökat. Yrkeshögskoleutbildningen visar också fortsatt på mycket höga resultat och behöver fortsätta att byggas ut för att möta behovet av kompetens runtom i landet. Socialdemokraterna anslår därför 250 miljoner kronor till anslaget utöver regeringens förslag.

2:64 Särskilda utgifter inom universitet och högskolor

Fler behöver utbilda sig till lärare och fler vägar till läraryrket behövs. Svensk skola behöver också fler skickliga lärare som vill ta sig an de elever och skolor som har störst behov. Teach for Sweden omskolar personer som redan har en akademisk utbildning samtidigt som de jobbar i skolor i utsatta områden. De har visat utmärkta resultat när det gäller genomströmning och inträde i yrket efter genomgången program och bör därför förstärkas. Socialdemokraterna anslår ytterligare 5 mnkr till Teach for Sweden.

2:67 Särskilda bidrag inom högskoleområdet

Av budgetpropositionen framgår att SD-regeringen avser att skära ner på studentinflytandet. Anslaget 2:67 sänks med 20 miljoner kronor, från 67 780 tusen kronor till 47 780 tusen kronor, från år 2026. Enligt Sveriges förenade studentkårer innebär detta att bidraget till studentinflytande kommer att minska med minst 12,7 miljoner kronor och att bidraget till studentinflytande därmed skärs ned med en tredjedel. Detta ligger i linje med regeringens övriga politik för att minska elevinflytandet och stödet till folkbildning. Istället för att göra nedskärningar vill Socialdemokraterna värna studenters inflytande. Av tradition föreslås inte några trappor i vårt alternativ till BP24, men vi vill ändå här tydligt markera vårt avstånd emot att minska stödet till studentinflytande.

Tabell 1 Anslagsförslag 2024 för utgiftsområde 16 Utbildning och universitetsforskning

Tusental kronor

Ramanslag	Regeringens förslag	Avvikelse från regeringen
1:1 Statens skolverk	1 348 018	±0
1:2 Statens skolinspektion	582 489	±0
1:3 Specialpedagogiska skolmyndigheten	839 768	±0
1:4 Sameskolstyrelsen	61 499	±0
1:5 Utveckling av skolväsendet och annan pedagogisk verksamhet	4 417 385	60 000

Ramanslag	Regeringens förslag	Avvikelse från regeringen
1:6 Statligt stöd till särskild utbildning i gymnasieskolan	269 837	±0
1:7 Maxtaxa i förskola, fritidshem och annan pedagogisk verksamhet samt kvalitetshöjande åtgärder inom förskola	4 960 000	230 000
1:8 Bidrag till viss verksamhet inom skolväsendet, m.m.	205 720	±0
1:9 Bidrag till svensk undervisning i utlandet	112 082	±0
1:10 Fortbildning av lärare och förskolepersonal	1 078 526	±0
1:11 Skolforskningsinstitutet	35 699	±0
1:12 Praktisknära skolforskning	36 043	±0
1:13 Bidrag till lärarlöner	4 875 000	±0
1:14 Särskilda insatser inom skolområdet	203 418	30 000
1:15 Statligt stöd för stärkt kunskapsutveckling	7 478 000	700 000
1:16 Bidrag till vissa studier	17 525	±0
1:17 Statligt stöd till vuxenutbildning	4 568 622	550 000
1:18 Myndigheten för yrkeshögskolan	152 245	±0
1:19 Statligt stöd till yrkeshögskoleutbildning	4 010 383	250 000
2:1 Universitetskanslersämbetet	176 022	±0
2:2 Universitets- och högskolerådet	220 435	±0
2:3 Uppsala universitet: Utbildning på grundnivå och avancerad nivå	2 117 826	±0
2:4 Uppsala universitet: Forskning och utbildning på forskarnivå	2 451 337	±0
2:5 Lunds universitet: Utbildning på grundnivå och avancerad nivå	2 457 847	±0
2:6 Lunds universitet: Forskning och utbildning på forskarnivå	2 554 257	±0
2:7 Göteborgs universitet: Utbildning på grundnivå och avancerad nivå	2 455 086	±0
2:8 Göteborgs universitet: Forskning och utbildning på forskarnivå	1 819 634	±0
2:9 Stockholms universitet: Utbildning på grundnivå och avancerad nivå	2 032 470	±0
2:10 Stockholms universitet: Forskning och utbildning på forskarnivå	1 856 651	±0
2:11 Umeå universitet: Utbildning på grundnivå och avancerad nivå	1 647 203	±0
2:12 Umeå universitet: Forskning och utbildning på forskarnivå	1 285 682	±0
2:13 Linköpings universitet: Utbildning på grundnivå och avancerad nivå	1 812 289	±0
2:14 Linköpings universitet: Forskning och utbildning på forskarnivå	1 113 565	±0
2:15 Karolinska institutet: Utbildning på grundnivå och avancerad nivå	826 842	±0
2:16 Karolinska institutet: Forskning och utbildning på forskarnivå	1 825 779	±0
2:17 Kungl. Tekniska högskolan: Utbildning på grundnivå och avancerad nivå	1 384 540	±0

Ramanslag	Regeringens förslag	Avvikelse från regeringen
2:18 Kungl. Tekniska högskolan: Forskning och utbildning på forskarnivå	1 944 253	±0
2:19 Luleå tekniska universitet: Utbildning på grundnivå och avancerad nivå	791 425	±0
2:20 Luleå tekniska universitet: Forskning och utbildning på forskarnivå	452 185	±0
2:21 Karlstads universitet: Utbildning på grundnivå och avancerad nivå	800 766	±0
2:22 Karlstads universitet: Forskning och utbildning på forskarnivå	297 629	±0
2:23 Linnéuniversitetet: Utbildning på grundnivå och avancerad nivå	1 246 264	±0
2:24 Linnéuniversitetet: Forskning och utbildning på forskarnivå	406 967	±0
2:25 Örebro universitet: Utbildning på grundnivå och avancerad nivå	932 155	±0
2:26 Örebro universitet: Forskning och utbildning på forskarnivå	336 081	±0
2:27 Mittuniversitetet: Utbildning på grundnivå och avancerad nivå	661 282	±0
2:28 Mittuniversitetet: Forskning och utbildning på forskarnivå	299 667	±0
2:29 Malmö universitet: Utbildning på grundnivå och avancerad nivå	1 114 403	±0
2:30 Malmö universitet: Forskning och utbildning på forskarnivå	312 903	±0
2:31 Mälardalens universitet: Utbildning på grundnivå och avancerad nivå	722 581	±0
2:32 Mälardalens universitet: Forskning och utbildning på forskarnivå	294 743	±0
2:33 Blekinge tekniska högskola: Utbildning på grundnivå och avancerad nivå	300 720	±0
2:34 Blekinge tekniska högskola: Forskning och utbildning på forskarnivå	114 436	±0
2:35 Stockholms konstnärliga högskola: Utbildning på grundnivå och avancerad nivå	225 049	±0
2:36 Stockholms konstnärliga högskola: Forskning och utbildning på forskarnivå	58 092	±0
2:37 Gymnastik- och idrottshögskolan: Utbildning på grundnivå och avancerad nivå	127 982	±0
2:38 Gymnastik- och idrottshögskolan: Forskning och utbildning på forskarnivå	36 434	±0
2:39 Högskolan i Borås: Utbildning på grundnivå och avancerad nivå	590 289	±0
2:40 Högskolan i Borås: Forskning och utbildning på forskarnivå	110 758	±0
2:41 Högskolan Dalarna: Utbildning på grundnivå och avancerad nivå	505 826	±0

Ramanslag	Regeringens förslag	Avvikelse från regeringen
2:42 Högskolan Dalarna: Forskning och utbildning på forskarnivå	114 256	±0
2:43 Högskolan i Gävle: Utbildning på grundnivå och avancerad nivå	548 352	±0
2:44 Högskolan i Gävle: Forskning och utbildning på forskarnivå	121 318	±0
2:45 Högskolan i Halmstad: Utbildning på grundnivå och avancerad nivå	481 161	±0
2:46 Högskolan i Halmstad: Forskning och utbildning på forskarnivå	107 704	±0
2:47 Högskolan Kristianstad: Utbildning på grundnivå och avancerad nivå	472 278	±0
2:48 Högskolan Kristianstad: Forskning och utbildning på forskarnivå	103 776	±0
2:49 Högskolan i Skövde: Utbildning på grundnivå och avancerad nivå	371 028	±0
2:50 Högskolan i Skövde: Forskning och utbildning på forskarnivå	69 521	±0
2:51 Högskolan Väst: Utbildning på grundnivå och avancerad nivå	444 839	±0
2:52 Högskolan Väst: Forskning och utbildning på forskarnivå	97 827	±0
2:53 Konstfack: Utbildning på grundnivå och avancerad nivå	189 433	±0
2:54 Konstfack: Forskning och utbildning på forskarnivå	23 201	±0
2:55 Kungl. Konsthögskolan: Utbildning på grundnivå och avancerad nivå	73 485	±0
2:56 Kungl. Konsthögskolan: Forskning och utbildning på forskarnivå	13 610	±0
2:57 Kungl. Musikhögskolan i Stockholm: Utbildning på grundnivå och avancerad nivå	150 661	±0
2:58 Kungl. Musikhögskolan i Stockholm: Forskning och utbildning på forskarnivå	23 342	±0
2:59 Södertörns högskola: Utbildning på grundnivå och avancerad nivå	495 123	±0
2:60 Södertörns högskola: Forskning och utbildning på forskarnivå	130 998	±0
2:61 Försvarshögskolan: Utbildning på grundnivå och avancerad nivå	40 921	±0
2:62 Försvarshögskolan: Forskning och utbildning på forskarnivå	44 646	±0
2:63 Enskilda utbildningsanordnare på högskoleområdet	4 041 143	±0
2:64 Särskilda utgifter inom universitet och högskolor	928 935	5 000
2:65 Särskilda medel till universitet och högskolor	636 143	±0
2:66 Ersättningar för klinisk utbildning och forskning	2 884 576	±0
2:67 Särskilda bidrag inom högskoleområdet	67 780	±0
3:1 Vetenskapsrådet: Forskning och forskningsinformation	7 893 846	±0
3:2 Vetenskapsrådet: Avgifter till internationella organisationer	420 061	±0

Ramanslag	Regeringens förslag	Avvikelse från regeringen
3:3 Vetenskapsrådet: Förvaltning	203 252	±0
3:4 Rymdforskning och rymdverksamhet	1 297 356	±0
3:5 Rymdstyrelsen: Förvaltning	52 555	±0
3:6 Institutet för rymdfysik	63 553	±0
3:7 Kungl. biblioteket	447 963	±0
3:8 Polarforskningssekreteriatet	69 056	±0
3:9 Sunet	49 183	±0
3:10 Överklagandenämnden för etikprövning	5 554	±0
3:11 Etikprövningsmyndigheten	52 686	±0
3:12 Nämnden för prövning av oredlighet i forskning	9 918	±0
3:13 Särskilda utgifter för forskningsändamål	93 995	±0
3:14 Gentekniknämnden	4 911	±0
4:1 Internationella program	81 589	±0
4:2 Avgift till Unesco och ICCROM	32 186	±0
4:3 Kostnader för Svenska Unescorådet	11 339	±0
4:4 Utvecklingsarbete inom områdena utbildning och forskning	23 373	±0
Summa	99 461 047	1 825 000

Åsa Westlund (S)

Linus Sköld (S)

Mats Wiking (S)

Rose-Marie Carlsson (S)

Caroline Helmersson Olsson (S)

Aylin Nouri (S)

Niklas Sigvardsson (S)